

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

**Teorie a praxe dodržování lidských
práv v České republice,
zejména s ohledem na práva seniorů
v zařízení sociálních služeb**

Petra Cmuntová

Katedra: Katedra teologické etiky

Vedoucí práce: ThDr. Pavel Keřkovský

Studijní program: Křesťanská humanitární a pastorační práce – Diakonika

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Teorie a praxe lidských práv v České republice, zejména práv seniorů v zařízení sociálních služeb napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Plzni dne 30. 4. 2013

Petra Cmuntová

Bibliografická citace

Teorie a praxe dodržování lidských práv v České republice, zejména práv seniorů v zařízení sociálních služeb: diplomová práce/ Bc. Petra Cmuntová; vedoucí práce: ThDr. Pavel Keřkovský. -- Praha, 2013. -- 96 s.

Anotace

Diplomová práce Teorie a praxe lidských práv v České republice, zejména práv seniorů v sociálních službách se zabývá teorií a praxí lidských práv v naší zemi s přihlédnutím k právům seniorů v sociálních službách. Práce je rozdělena do dvou částí.

Kapitola první a druhá tvořící první část práce, se věnují základním pojmům a východiskům lidských práv; tedy čím se existence ideje lidských práv vysvětluje, a věnují se historii lidských práv, tak aby byl zřejmý kontext, ve kterém se myšlenka lidských práv zrodila a seznámila čtenáře s obecným pohledem na zvolenou problematiku.

Druhá část práce, kapitoly tři a čtyři, se nejprve zabývá historií lidských práv v České republice s důrazem na dobu po roce 1945, a poté na dobu po roce 1989 až po současnost. Z pohledu současnosti jsou předkládána práva seniorů v zařízení sociálních služeb. Jsou představeny vládní i nevládní instituce zabývající se lidskými právy a předloženy zprávy o stavu práv seniorů v zařízení sociálních služeb, které vyplývají především ze zpráv veřejného ochránce práv.

Klíčová slova

Lidská práva – (teologický) původ lidských práv – stručná historie lidských práv – lidsko-právní dokumenty – práva seniorů – Rada Vlády ČR pro lidská práva – Český helsinský výbor – veřejný ochránce práv

Summary

Diploma thesis “The Theory and Practice of Human Rights in the Czech Republic, in Particular the Rights of Seniors in Social Services” deals with the theory and practice of human rights in our country with regard to the rights of seniors in social services. The work is divided into two parts.

The first and second chapters forming the first part of the thesis deal with basic concepts and principles of human rights; how the idea of existence of human rights is explained, and they also focus on the history of human rights, so that the context, in which the idea of human rights was born, is clear and introduce a general view of the chosen topic to readers.

The second part of the thesis, chapters three and four, at the beginning deals with the history of human rights in the Czech Republic with an emphasis on the period after 1945, and thereafter on a period after 1989 to the present. From the perspective of today, the rights of seniors in social services are presented. Governmental and non-governmental institutions dealing with human rights are introduced and the thesis also states the reports on the conditions of the rights of seniors in the social services, which result mainly from the Ombudsman’s reports.

Keywords

Human rights – theological origin of human rights – a brief history of human rights – human rights documents – human rights of seniors – Government Council for Human Rights – Czech Helsinki Committee - Ombudsman

Poděkování

Mé poděkování patří ThDr. Pavlovi Keřkovskému za laskavé a lidské vedení mé práce, za jeho připomínky a pomoc. Rovněž bych chtěla poděkovat všem vyučujícím, kteří o lidských právech přednášeli a vzbudili můj zájem o dané téma. V neposlední řadě patří dík mé rodině, přátelům a kolegům, kteří se mnou měli velkou trpělivost, a všemožně mě v mém snažení podporovali.

Obsah

Úvod.....	8
1. Původ lidských práv	12
1.1. Co jsou lidská práva	12
1.1.1. Hodnoty, na nichž stojí lidská práva	13
1.1.2. Členění lidských práv	14
1.1. Zdůvodnění lidských práv	15
1.1.1. Křesťanské zdůvodnění lidských práv	15
1.1.1.1. Lidská důstojnost	16
1.1.1.2. Člověk – tvor společenský	17
1.1.1.3. Rovnost všech lidí.....	18
1.1.1.4. Malé shrnutí	18
1.1.2. Lidská práva a lidská důstojnost.....	19
1.1.3. Lidská práva v církevních dokumentech	19
1.1.4. Přirozené versus pozitivní	21
1.1.5. Filozofické zdůvodnění lidských práv.....	22
1.1.5.1. Vybrané přirozenoprávní teorie antiky a středověku.....	22
1.1.5.2. Pohled Boženy Komárkové na přirozené právo	23
1.1.5.3. Malý exkurz do přirozenoprávních teorií osvícenství	25
2. Historický vývoj lidských práv	28
2.1. Formulace lidských práv	28
2.1.1. Deklarace nezávislosti a Prohlášení práv člověka a občana.....	28
2.1.2. Postoje církví k formulaci lidských práv	32
2.1.2.1. Katolická církev	32
2.1.2.2. Církev protestantské	35
2.2. Meziválečný a poválečný vývoj lidských práv.....	39
2.2.1. Druhá světová válka	40
2.2.2. Organizace spojených národů.....	41
2.2.2.1. Všeobecná deklarace lidských práv	42
2.2.2.2. Další vybrané lidsko-právní dokumenty vydané OSN	44
2.2.2.3. Instituce OSN na ochranu lidských práv	46
2.2.3. Rada Evropy	47
2.2.4. Lidsko-právní dokumenty Evropské unie	48
2.2.5. Prohlášení ke světovému étosu.....	50
3. Lidská práva v České republice.....	52
3.1. Formulace lidských práv na našem území.....	52
3.1.1. Doba před a po první světové válce.....	52
3.1.1.1. Washingtonská deklarace a ústava Československé republiky	52
3.1.2. Doba poválečná	54

3.1.3.	Vývoj v letech 1948 – 1977.....	55
3.1.4.	Doba let osmdesátých.....	61
3.2.	Lidská práva po roce 1989.....	63
3.2.1.	Listina základních práv a svobod	63
3.2.2.	Mezinárodní lidsko-právní dokumenty	64
3.2.3.	Veřejný ochránce práv.....	65
3.2.4.	Vládní instituce na ochranu lidských práv	67
3.2.5.	Nevládní organizace	69
4.	Práva seniorů v zařízení sociálních služeb	70
4.1.	Teorie práv seniorů v zařízení sociálních služeb.....	70
4.1.1.	Období Rakouska-Uherska.....	70
4.1.2.	Období po 2. světové válce do roku 2007	71
4.1.3.	Zákon o sociálních službách – malý exkurz.....	72
4.1.3.1.	Sociální služby.....	73
4.1.4.	Etický kodex sociálních pracovníků.....	77
4.1.5.	Národní program stárnutí.....	78
4.1.6.	Malé shrnutí.....	80
4.2.	Praxe práv seniorů v zařízení sociálních služeb	82
4.2.1.	Ombudsmanovy zprávy.....	83
4.2.1.1.	První ombudsmanovy návštěvy v zařízení pro seniory ...	83
4.2.1.2.	Aktuální ombudsmanovy zprávy	85
4.2.2.	Zprávy Rady vlády pro lidská práva.....	89
4.2.2.1.	Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2010	89
4.2.2.2.	Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2011	90
4.2.3.	Zprávy Českého helsinského výboru.....	91
4.2.3.1.	Zpráva za rok 2010	92
4.2.3.2.	Zpráva za rok 2011	92
4.2.4.	Další zprávy a doporučení týkající se práv seniorů.....	93
	Závěr	94
	Seznam literatury	97

Úvod

Impulsů pro přemýšlení o tématu lidských práv a práv seniorů v zařízení sociálních služeb bylo několik. Jedním z nich mi byla řada přednášek v rámci bakalářského a následně magisterského studia, které se tematice lidských práv věnovaly a které vzbudily můj zájem o toto téma.

Za druhý podnět bych označila každodenní pracovní zkušenost. Pracuji jako sociální pracovnice v občanské poradně, jejíž cílovou skupinou je každá osoba, která se ocitla v nepříznivé životní situaci, kterou nemůže či neumí zvládnout vlastními silami, tzn., senioři rovněž patří mezi klienty občanské poradny.¹ Ona každodenní zkušenost mi ukazuje, jak jsou senioři zranitelní. Pro svůj věk, respektive jevy jako úbytek sil, zhoršení paměti, orientace, přibývajících nemocí vč. nemocí duševních je činí více závislé na pomoci druhých lidí a zhoršuje jejich schopnost uplatňovat svoje práva.

Třetí podnět pro výběr tématu navazuje na předchozí dva, respektive je jejich logickým vyústěním. Populace České republiky stárne. To je skutečnost, kterou lze tvrdit s odvoláním na výzkumy Českého statistického úřadu. Na jedné straně klesá počet obyvatel, na straně druhé přibývá lidí starších 65 let,² což dle mého názoru znamená, že je zapotřebí se právy seniorů zabývat. Téma práv seniorů v zařízeních sociálních služeb jsem si vybrala s ohledem na již uvedenou zvyšující se potřebu pomoci druhých lidí, tedy také potřebu sociálních služeb.

Za cíl práce jsem si stanovila hledání momentů, kdy jsou práva seniorů v zařízení sociálních služeb porušována, pokud je možné takové momenty

---

¹ Občanská poradna je sociální službou poskytující odborné sociální poradenství dle § 37 ods. 3. zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

² Regionální rozvojová agentura Plzeňského kraje, o. p. s.: *Srovnávací analýza sociálních služeb pro seniory v krajích ČR*, 4 – 8. Analýza vychází z dokumentů Projekce obyvatelstva České republiky a Projekce obyvatelstva v krajích a oblastech ČR do roku 2065 zpracovaných ČSÚ v roce 2009.

nalézt. Mým původním záměrem bylo zaměřit se na všechna zařízení sociálních služeb, která jsou určena seniorům, jak jsem však v práci postupovala, musela jsem okruh zájmu zúžit na pobytová zařízení pro seniory, především na domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem, či domovy pro osoby se zdravotním postižením, neboť i když vyjma prvního zařízení nejsou určena pouze seniorům, dá se předpokládat nezanedbatelné zastoupení seniorů v těchto zařízeních.

Při psaní práce jsem postupovala od obecného ke konkrétnímu. Kapitola první a druhá představují obecnou část práce, zbylé dvě kapitoly jsou pak konkrétní sondou do lidských práv v České republice a práv seniorů v zařízení sociálních služeb.

Má-li být nějaké téma pochopeno, je třeba nejprve vysvětlit základní pojmy. Z toho důvodu jsem první kapitolu věnovala objasnění pojmu lidských práv, co jsou, z jakých hodnot vychází, jak jsou členěná, jaká jsou jejich teoretická východiska, rozdíl mezi přirozeným a pozitivním právem.

Mezi předkládanými východisky lidských práv jsem kladla důraz na zdůvodnění křesťanské, protože zájem o formulaci (a dodržování lidských práv) legitimně patří k teologickému myšlení. Proto jsem tak vedle Bible citovala dílo Boženy Komárkové Původ a význam lidských práv a některé církevní dokumenty, které se lidskými právy zabývají. Jedná se o dokumenty římskokatolické církve, které vznikly v době po 2. vatikánském koncilu.

V druhé kapitole jsem popsala historický vývoj lidských práv. Vylíčila jsem některé z událostí, které přispěly ke kodifikaci lidských práv do právních systémů evropských a amerických států. Zmiňuji tak Deklaraci nezávislosti a Prohlášení práv člověka a občana a dokumenty, které těmito dvěma předcházely, předně ústavy jednotlivých severoamerických států. Dále jsem

pokračovala událostmi meziválečnými, se stručnou zmínkou o druhé světové válce, a událostmi poválečnými jako je založení OSN, vyhlášení Všeobecné deklarace lidských práv, vznikem dalších, ochranou lidských práv zabývajících se mezinárodních organizací, abych kapitolu skončila Prohlášením ke světovému étosu.

Světový vývoj lidských práv jsem se rozhodla do práce začlenit, protože se domnívám, že teorii a praxi lidských práv v České republice bez tohoto světového dějinného příběhu nelze zcela pochopit, což jsem ukázala např. na vlivu Deklarace nezávislosti na první ústavu nově vzniklého Československa v roce 1918.

Jestliže jsem v první kapitole jako příklad zdůvodnění lidských práv uváděla křesťanství, zachytila jsem v kapitole druhé postoje jednotlivých církví, lépe řečeno církve římskokatolické a církví protestantských k ideji lidských práv.

Třetí kapitolu jsem věnovala lidských právům v České republice. Krátce jsem se zastavila u doby před vznikem Československé republiky, abych větší pozornost zaměřila na dobu komunistického režimu, která přináší bezpočet příkladů porušování lidských práv. Podrobně jsem se věnovala období po roce 1989, kdy naše země přijala novou demokratickou ústavu, vydala Listinu základních práv a svobod, zřídila, lépe řečeno obnovila funkci Ústavního soudu. Také jsem ve třetí kapitole věnovala zřízení funkce veřejného ochránce práv a vládních a nevládních institucí na ochranu lidských práv.

Zatímco materiál pro sepsání předchozích třech kapitol jsem čerpala z odborné literatury a řady lidsko-právních dokumentů a prohlášení, zdrojem informací pro čtvrtou kapitolu mi byl jednak zákon o sociálních službách, který jsem považovala za důležitý uvést, protože je základní legislativní normou pro

sociální služby, a za druhé, řada zpráv a prohlášení vládních a nevládních organizací, které se zabývají lidskými právy, lépe řečeno právy seniorů v zařízení sociálních služeb. Nejpodrobnější zprávy o právech seniorů vydává veřejný ochránce práv, proto jsem jeho zprávám věnovala větší prostor, než zprávám ostatním. Zjištění, zda je možné nalézt momenty, kdy jsou práva seniorů v zařízení sociálních služeb porušována, jsem popsala v závěru práce.

1. Původ lidských práv

Tato práce se zabývá lidskými právy. Má-li být tématu rozuměno, je potřeba nejprve vysvětlit základní pojmy. Vědět, jaká práva jsou označována za lidská práva, odkud pochází myšlenka lidských práv. Původ lidských práv je v kapitole vysvětlen křesťanským učením a různými filozofickými přístupy. V části týkající se filozofického zdůvodnění lidských práv jsou jmenovány pouze některé filozofické přístupy, které jsou uváděny bez potřeby jakkoliv s nimi polemizovat. Uvedeny jsou pouze jako příklad, jak se vyvíjelo myšlení, v němž má kořeny problematika lidských práv.

1.1. Co jsou lidská práva

Lidskými právy nazýváme taková práva, která náleží každému člověku proto, že je člověkem, neváží se tedy na splnění žádných podmínek. Použijeme-li terminologii Všeobecné deklarace lidských práv, v článku 1 je uvedeno: „*Všichni lidé se rodí svobodní a rovní co do důstojnosti a práv*“

Následně se v článku 2 píše: „*Každý má všechna práva a svobody stanovené touto deklarací, bez jakéhokoliv rozlišování, zejména podle rasy, pohlaví, barvy, náboženství, jazyka, politického či jiného smýšlení, národnostního či sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.*“³

Lidská práva jsou univerzální – jejich univerzálnost spočívá v tom, že náleží každému člověku bez jakékoliv výjimky a bez časového omezení, nezrušitelná – jsou vlastní člověku a jeho důstojnosti, a nezcizitelná – nikdo nemůže o tato práva přijít, respektive žádný člověk nemůže legitimně zbavit těchto práv jiného člověka.⁴

---

³ Všeobecná deklarace lidských práv, dostupné <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>, ke dni 9. 2. 2013

⁴ KOMPENDIUM SOCIÁLNÍ NAUKY CÍRKVE, 106

1.1.1. Hodnoty, na nichž stojí lidská práva

Lidská práva, respektive teorie lidských práv vychází ze dvou základních hodnot – lidské důstojnosti a rovnosti. Již bylo řečeno, že lidská práva jsou univerzální a z této univerzality pramení jejich rovnoprávnost. Lidská práva náleží všem stejným způsobem. Princip rovnosti zavazuje každého člověka k tomu, aby uznával práva druhých lidí. Pro stát princip rovnosti znamená rovnoprávné zacházení se všemi občany⁵. Pojem lidské důstojnosti je podrobněji uveden v podkapitole 1.2.1.1.

„Ke zdůvodnění lidských práv skutečně zcela stačí tato dvě přesvědčení nebo hodnoty, které lze sotva považovat za kontroverzní.“⁶ Přesto se z uvedených hodnot odvozují hodnoty další, např.:

- Svoboda – tvoří nedílnou část lidské důstojnosti. Lidsko-právní dokumenty pojednávají o lidských právech a základních svobodách.
- Nediskriminace – lidská práva náleží každému člověku bez ohledu na rasu, pohlaví, barvu, náboženství, jazyk atd.⁷
- Zodpovědnost – respektování lidských práv vyžaduje zodpovědnost za vlastní jednání.
- Spravedlnost – lidé mající tutéž důstojnost si zaslouží spravedlivé zacházení.
- Respekt vůči druhým a tolerance.⁸

---

⁵ MILFAIT, *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*, 312

⁶ KOMPAS, *Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům*, 284

⁷ Zatímco KOMPAS hodnotu nediskriminace uvádí jako jednu z odvozených hodnot, Milfait spatřuje v nediskriminaci, respektive zákazu diskriminace, jádro lidských práv.

⁸ KOMPAS, *Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům*, 287

1.1.2. Členění lidských práv

Nejčastěji se můžeme setkat s dělením lidských práv na práva:⁹

Občanská a politická, která bývají někdy nazývaná jako práva negativní, a to proto, že brání omezování individuální svobody ze strany státu. Doba jejich vzniku se datuje do 17. a 18. století. Tato práva jsou označována za práva první generace či dimenze, a to s ohledem na fakt, že se formovala jako první. Příkladem práv první dimenze je např. volební právo (aktivní a pasivní), svoboda svědomí, vyznání, myšlení, svoboda shromažďování a sdružování, svoboda projevu, právo na život, právo nebýt mučen, presumpce nevinny.

Sociální, hospodářská a kulturní práva neboli práva pozitivní. Jedná se o práva druhé dimenze. „*Jsou založena na myšlenkách rovnosti a zajištění přístupu k nepostradatelným sociálním a ekonomickým statkům, službám a příležitostem.*“¹⁰ Do druhé dimenze spadají např. právo na práci, právo na spravedlivé pracovní podmínky, právo na ochranu zdraví, právo na sociální zabezpečení, právo na výživu, bydlení, přiměřený sociální standard, či právo na vzdělání. Práva druhé dimenze se formovala od poloviny 20. století.

Kolektivní práva neboli práva třetí generace. Jedná se o práva nejmladší, která reagují např. na technologické změny, mnohé jsou důsledkem nových hrozeb. Základní myšlenkou těchto práv je myšlenka solidarity. Příkladem práv třetí dimenze je např. právo na rozvoj, právo na mír, právo na zdravé životní prostředí, právo podílet se na využívání společného dědictví lidstva, právo na

---

⁹ Na rozdíl od uvedeného dělení, užívá Milfait členění lidských práv do čtyř dimenzí. První dimenze je tvořena právy, která směřují k ochraně lidského života a důstojnosti. Do této dimenze patří právo na život, zákaz mučení a nelidského zacházení, zákaz otroctví a nucených prací. Dále jsou zde zahrnuty procesní záruky lidských práv; právo na spravedlivý proces a presumpce nevinny. Práva politická a občanská označuje za práva druhé dimenze, sociální, hospodářská a kulturní práva za práva třetí dimenze, kolektivní (dle Milfajta solidární) práva za práva čtvrté dimenze. Z uvedeného lze usuzovat, že autor klade větší důraz na charakter a obsah jednotlivých práv, než na jejich historický vývoj (pozn. autorky).

¹⁰ KOMPAS, *Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům*, 292

humanitární pomoc. Práva třetí generace jsou neustále předmětem diskusí, a to pro svoje označení – zda jsou lidskými právy, když se netýkají jednotlivce, ale týkají se sociálních skupin či dokonce států, a zda toto označení nemůže být zneužitelné (potlačení individuálních práv pro práva kolektivní). Předmětem diskuse je také jejich vymahatelnost, tedy, kdo je za jejich dodržování zodpovědný – např. kdo je zodpovědný za zajištění míru v Palestině?¹¹

1.1. Zdůvodnění lidských práv

Lidská práva se zdůvodňují různými myšlenkovými, filozofickými či náboženskými přesvědčeními. Maritain uvádí, že není možné najít jedno jejich racionální zdůvodnění, hledání takového zdůvodnění nazývá dokonce pošetilým. Ne že by toto zdůvodnění nebylo důležité, co se ale jeví důležitějším je, že se společnost na právech shodne.¹² Níže je uveden přehled některých zdůvodnění.

1.1.1. Křesťanské zdůvodnění lidských práv

V úvodu bylo uvedeno, že zájem o formulaci a dodržování lidských práv legitimně patří k teologickému myšlení. Komárková označuje křesťanství¹³ za jeden ze tří hlavních prvků, které vytvořily stát „*jehož cílem nemá být nic jiného než ochrana práv, jimiž je člověk nadán přímo z titulu člověka...*“¹⁴ Proto je na místě přiblížit teologické zdůvodnění lidských práv.¹⁵

V Bibli pojem lidských práv nenajdeme, mluvit výslovně o lidských právech se začalo poměrně pozdě, teprve v rámci evropského osvícenství,

---

¹¹ KOMPAS, *Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům*, 294

¹² MARITAIN, *Člověk a stát*, 69 – 70

¹³ Komárková zde hovoří o křesťanství v reformační interpretaci, zejména kalvinistické a denominací z kalvinismu vzniklých.

¹⁴ KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 84 – 85

¹⁵ O postojích jednotlivých církví v historii formování lidských práv je více uvedeno v kapitole druhé.

přesto nejen Bible, ale i další náboženské (křesťanské) dokumenty mají k otázce lidských práv, co říct.¹⁶ „*Pokud jde o západní (evropsko-americkou) oblast, nelze pochybovat, že se zde rozšířené náboženské tradice staly dokonce jedním z impulzů vedoucích k pozdějším, již výslovným formulacím lidských práv.*“¹⁷

1.1.1.1. Lidská důstojnost

K pochopení lidských práv je zapotřebí uvést podrobněji ještě jeden pojem, a to pojem lidská důstojnost. Stejně jako lidská práva, nemusí být pojetí lidské důstojnosti vysvětlováno na základě křesťanství, respektive křesťanské teologie. Jedná se pouze o jedno zdůvodnění lidské důstojnosti, avšak vzhledem k povaze této práce je třeba daný koncept uvést. Idea lidské důstojnosti se zpravidla vysvětluje následujícími verši Bible:

„I řekl Bůh: „Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazem plazícím se po zemi.“ Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, muže a ženu je stvořil. A Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se hýbe.“ (Gen 1, 16 – 28)

Verše odkazují na zvláštní postavení člověka mezi stvořeními a na jeho vztah k Bohu. Člověk je jako jediné stvoření schopen milovat a poznávat Boha, vědomě se k Bohu vztahovat. Tuto význačnost křesťanská teologie označila za lidskou důstojnost¹⁸; ta ale není zásluhou člověka, je mu přisouzena skrze Boží ospravedlňující milost.¹⁹

---

¹⁶ SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 19

¹⁷ Tamtéž

¹⁸ Pojem lidské důstojnosti je také spojován s filozofem I. Kantem, viz 1.2.5.3.

¹⁹ MILFAIT, *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*, 281

1.1.1.2. Člověk – tvor společenský

Člověk je od svého stvoření bytostí společenskou. Je totiž stvořen jako „muž a žena“.²⁰ Člověk je bytostí, která je schopna života jen v rámci nějakého společenství, jehož existence však není možná bez určitých pravidel. Za příklad biblických morálních pravidel lze uvést Desatero Božích přikázání, která vyjadřují některá (lidská) práva, lépe řečeno předchůdce lidských práv, jak je jim rozuměno v současnosti.

Jedná se především o přikázání třetí až desáté, která se týkají vzájemných společenských vztahů, a tím i práv a povinností. Přikázání třetí je možné chápat jako právo člověka na odpočinek, bez ohledu na pohlaví či sociální postavení, „*Šest dní budeš pracovat..., ale den sedmý je den odpočinutí...Nebudeš dělat žádnou práci ani ty...syn, dcera...otrok...otrokyně...*“ (Ex 20, 9 – 11). Přikázání čtvrté nabádající mít v úctě svoje rodiče „*Cti otce i matku*“ (Ex 20, 12) je možné dle Sousedíka chápat jako právo na důstojné, hmotně zajištěné stáří.²¹ Ten, kdo bude takto ctít svoje rodiče, se dle přikázání bude těšit dlouhému životu (Ex 20, 12).

Přikázání pátému „*Nezabiješ*“ (Ex 20, 13) lze rozumět jako právu na život. Šesté přikázání „*Nesesmilníš*“ (Ex 20, 14) může být vysvětleno jako právo na založení rodiny a legitimní potomstvo.²² Sedmé přikázání lze vykládat jako právo na vlastnictví a majetek, osmé na spravedlivé soudní řízení a dobrou pověst. „*Za devátým a desátým přikázáním se skrývá právo nebýt obětí záludného chování směřujícímu k tomu rozbít rodinu a zbavit člověka majetku.*“²³

---

²⁰ Uvedený příklad není jediným, ze kterého vyplývá společenská povaha člověka. Tato se vine jako červená nit Starým i Novým zákonem.

²¹ SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 23 – 24

²² Tamtéž

²³ Tamtéž

1.1.1.3. Rovnost všech lidí

Člověku je daná moc nad veškerým pozemským tvorstvem, jež má spravovat k Boží slávě, avšak moc nad druhým člověkem mu dána není.²⁴ Příkladem „rovnoprávných“ veršů mohou být např.: „*že již není rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou... Všichni jste jedno v Kristu Ježíši*“ (Gal 3, 28). Za příklad lze jistě také uvést list Filemonovi, ve kterém se apoštol Pavel přimlouvá za uprchlého otroka, který nemá svým dosavadním pánem být již více považován za otroka, ale za „*milovaného bratra*“ (Fm, verš 16).²⁵ Také knihu Přísloví, konkrétně kapitolu 31. nazvanou Chvála ženy statečné, je možno vnímat jako ukázkou lidské rovnosti.²⁶

1.1.1.4. Malé shrnutí

Člověk je stvořen k Božímu obrazu a podobě, což jej činí schopným mít bezprostřední vztah k Bohu a zakládá jeho lidskou důstojnost. Bez ohledu na fakt, zda člověk v Boha věří či nikoliv, toto platí pro každého člověka. Člověk žije ve společenství, které potřebuje pravidla pro svoje fungování. Tato pravidla jsou daná Bohem.²⁷ Pravidla stanovují práva a povinnosti členů společenství. Právo jednoho člověka vymezuje povinnost druhému člověku.

Práva (i povinnosti) platí pro každého člověka, bez ohledu na pohlaví, sociální postavení, věk, barvu, náboženské vyznání atd. Člověk je povinen respektovat důstojnost každého člověka, včetně důstojnosti svojí.

---

²⁴ Např. v Gen 2, 19 – 24 člověk pojmenovává polní zvěř a nebeské ptactvo, což je chápáno jako výraz lidské převahy nad těmito živočichy. Žena je ale označena za pomoc muži rovnou.

²⁵ Uvedené verše jsou ilustrativní, nejedná se o vyčerpávající přehled veršů, z nichž by se vykládala lidská důstojnost či lidská práva. Detailně a poutavě o lidské důstojnosti píše Milfait v Teologické etice v kapitole 2. Idea člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobenství (imago Dei/imago Christi).

²⁶ Žena zde uváděná uzavírá, krom jiného, smlouvu s obchodníky. Ten, kdo tak činí, je svobodný.

²⁷ Jedná se o příklad přirozenoprávní teorie.

1.1.2. Lidská práva a lidská důstojnost

Jak souvisí lidská práva s lidskou důstojností? Lidská důstojnost tvoří základ lidských práv a zároveň je jejich cílem. Lidská práva lze chápat jako nástroj k respektování, ochraně a zajišťování lidské důstojnosti. Milfait uvádí, že se lidské důstojnosti díky lidským právům dostává „*explicitního právního uznání a určitého obsahového naplnění*“, tzn., že napomáhají k tomu, aby pojem lidské důstojnosti nebyl obsahově prázdný, nebo aby nebyl naplněn svévolným obsahem.²⁸

1.1.3. Lidská práva v církevních dokumentech

Otázkou lidských práv a lidské důstojnosti se zabývají i některé církevní dokumenty. Jedná se zejména o církevní dokumenty vydané katolickou²⁹ církví v době poměrně nedávné, konkrétně vydané v období 2. poloviny 20. století a na začátku století současného. Vzhledem k postoji katolické církve, která klade důraz vedle Písma i na dokumenty vydané jejími autoritami (zejména papežem a koncily) mají tyto velkou váhu, vezme-li se v potaz množství křesťanů, kteří se ke katolické tradici hlásí a pro něž (avšak nejen pro ně) jsou dokumenty určené.

Především se jedná o Encykliku *Pacem in Terris* (PT) Jana XXIII. – O míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě z 11. dubna 1963. Encyklika, která byla vydána krátce po stavbě berlínské zdi a kubánské krizi, odmítá násilí, diskriminaci, vyzývá k důslednému dodržování lidských práv, spolupráci a porozumění v mezinárodních vztazích.

V první části encykliky je uvedeno, že pokud má být soužití lidí plodné a spořádané, musí být uznána zásada, že každý člověk je osobou, tedy je nositelem práv a povinností, které z této povahy pramení. Práva a povinnosti

---

²⁸ MILFAIT, *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*, 281 – 282

²⁹ Pojmem katolická církev je míněna církev římskokatolická.

jsou nezadatelné, nezczizitelé a všeobecné.³⁰ Dále encyklika uvádí, že každý člověk má právo na život, právo na prostředky nutné k důstojnému způsobu života. Kromě práva na život uvádí encyklika i řadu dalších práv, např. na úctu vůči své osobě, právo na hmotné statky, právo na vzdělání, svobodnou volbu povolání atd.³¹

Za další významný dokument je možné považovat Pastorační konstituci o církvi v dnešním světě *Gaudium et Spes* (GS) vzešlou z 2. vatikánského koncilu (1962 – 1965). Konstituce zdůrazňuje lidskou důstojnost, kterou spatřuje v povolání člověka být ve společenství s Bohem.³²

Za zmínku stojí i další z dokumentů 2. vatikánského koncilu, a to Prohlášení o náboženské svobodě *Dignitas Humanae*, kterým katolická církev přiznává každému člověku právo na svobodnou volbu svého náboženství, což pro ni do té doby nebylo přijatelné.³³

O lidské důstojnosti také pojednává Instrukce *Dignitas Personae* (Důstojnost osoby), o které v souvislosti s biomedicínskou-etickou oblastí píše blíže Milfait.³⁴ Pro účely této práce ovšem postačí z Instrukce uvést, že: „*důstojnost osoby náleží každé lidské bytosti od početí do přirozené smrti.*“³⁵

---

³⁰ *Pacem in Terris*, dostupné http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/PacemInTerris.htm, ke dni 13. 2. 2013

³¹ Tamtéž

³² *Gaudium et Spes*, dostupné http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html, ke dni 13. 2. 2013

³³ 2. vatikánským koncilem církev zcela změnila svůj postoj ke světu. Více se již nechce od světa distancovat s úmyslem chránit svojí pravdu, ale chce pomáhat světu s jeho problémy. Církev se tímto koncilem hlásí veřejně k myšlence lidských práv a důstojnosti tak, jak je uvedena ve Všeobecné deklaraci lidských práv.

³⁴ MILFAIT, *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*, 278 – 281

³⁵ DIGNITAS PERSONAE, <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=10529>, ke dni 13. 2. 2013

1.1.4. Přirozené versus pozitivní

Na tomto místě je třeba ujasnit některé pojmy, a to pojmy: přirozená práva, přirozený zákon a pozitivní práva. Vyjasnění je zapotřebí proto, že: „*Základním předpokladem filozofického zdůvodnění práv člověka je rozlišení mezi zákony vyhlášenými nějakou lidskou zákonodárnou autoritou, tzv. pozitivními zákony, a zákony platnými nezávisle na tom, tzv. přirozenými zákony.*“³⁶

Lidská práva jsou právy přirozenými, protože náleží člověku z jeho podstaty, nejsou vázaná na splnění nějakých podmínek. Přirozený zákon by se dal popsat jako smysl pro mravnost, schopnost rozlišovat mezi dobrým a zlým, zákon, který je dle Bible vepsán do srdce člověka, a jež je člověk schopen rozumem poznávat. Přirozený zákon je možné také označit „*jako normální způsob fungování lidské přirozenosti.*“³⁷ Poznání přirozeného zákona je neukončeným procesem, zákon bude lidstvo poznávat, dokud budou trvat lidské dějiny.³⁸

Pozitivní právo představuje platný systém právních norem. Jsou to jak zákony zvykové, které vyplynuly ze spontánního chování, tak zákony, které byly stanoveny zákonodárnou mocí.³⁹ Jedná se o psané normy, za které, nejsou-li dodržovány, následují ze strany státu sankce. Lidská práva předchází pozitivnímu zákonodárství. Jako práva univerzálně platná slouží za stěžejní měřítko, která mohou zkoumat a testovat spravedlnost pozitivního práva. Z toho důvodu bývají označována také jako práva předpozitivní.⁴⁰

---

³⁶ SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 33

³⁷ MARITAIN, *Člověk a stát*, 87

³⁸ Tamtéž, 82 – 86

³⁹ Tamtéž, 90

⁴⁰ MILFAIT, *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*, 313

1.1.5. Filozofické zdůvodnění lidských práv

Stejně jako křesťanství, i filozofie při zdůvodňování lidských práv vychází z přirozenoprávních teorií, které se ale ne nutně musí opírat o nějakou „vyšší“ autoritu. Sousedík zastává názor, že lze přirozenoprávní teorie dělit do dvou skupin. První skupinu představují teorie, jež souhrnně nazývá „klasické“, pro něž je charakteristické, že poslední zdůvodnění společenských mravních norem (jejichž jsou lidská práva součástí) hledají v nějakém principu, který převyšuje člověka. Představiteli „klasických“ teorií jsou např. Aristoteles, stoikové a Tomáš Akvinský.

Pro druhou skupinu nazvanou „osvícenskou“ je typické, že zdrojem společenských mravních norem není nějaký „vyšší“ princip, ale pouhá lidská přirozenost či rozum. Jejimi reprezentanty jsou například Thomas Hobbes, John Locke a Immanuel Kant.

1.1.5.1. Vybrané přirozenoprávní teorie antiky a středověku

Sofisté, kterým je připisováno jako prvním rozlišení přirozeného a pozitivního zákona, rozlišují mezi tím, co ve společnosti platí přirozeně, bez čeho se nelze obejít (fysis) a co platí „uměle“, čeho je možné se vzdát (techné).

Někteří sofisté zastávají názor, že lidé jsou si svou přirozeností rovni a umělý zákon existuje pro potlačení slabých silnými, jiní zastávají opačný názor – umělý zákon je zde proto, aby slabí potlačili silné, respektive jejich přirozenou převahu nad slabými. „*Věčnou hrdinkou přirozeného zákona je Antigona, která věděla, že když překračuje lidský zákon, a vydává se tak v jeho trestající moc, poslouchá lepší příkaz, nepsané a nezměnitelné zákony.*“⁴¹

U Aristotela souvisí přirozené právo s přirozeností, která se dá poznat na základě vnějších projevů. Nejcharakterističtější znakem člověka je jeho

---

⁴¹ MARITAIN, *Člověk a stát*, 77

schopnost dorozumět se s druhými, to činí z člověka společenského tvora, a to je dle Aristotela jeho přirozenost. Člověk vytváří společenství (rodiny) a ty představují základ státu. Pozitivní norma má vyjadřovat zákon přirozený, tak aby ve státě panovala spravedlnost.

Požadavkem stoiků je, aby člověk žil v souladu s fysis, což může znamenat jednak lidskou přirozenost a zároveň přírodu. Člověka považují za rozumem obdařeného, stejně jako Aristoteles. Na rozdíl od něj ale spojují přirozený zákon s božským principem, který je jeho základem. Tento princip proniká a pořádá veškerý kosmos.⁴²

Tomáš Akvinský souhlasně se stoiky tvrdí, že přirozený zákon by nemohl existovat bez zákona vyššího, tzv. věčného zákona, který je totožný s Bohem a který platí pro všechny stvořené věci. Přirozený zákon je platný pouze v lidské oblasti a člověk jej poznává praktickým rozumem, který společně s rozumem teoretickým představuje dva způsoby tvořící jednu rozumovou schopnost. „*Teoretický zákon se projevuje tím, že o poznávané věci něco konstatuje...praktický tím, že stran téže věci něco přikazuje.*“⁴³

Také Akvinský vnímá člověka jako bytost přirozeně společenskou, stát coby dokonalé společenství, které není myslitelné bez zákonodárné moci. Společenské zákony konkretizují zákony přirozené a těmto nesmí odporovat.⁴⁴

1.1.5.2. Pohled Boženy Komárkové na přirozené právo

Odlišný názor na původ přirozeného práva má Komárková, která zastává názor, že: „*Apriorita přirozeného práva je iluzí.*“⁴⁵ Vede tak polemiku s přesvědčením, že přirozené právo je výsledkem čistého rozumu, které zastává

---

⁴² SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 37

⁴³ Tamtéž, 41

⁴⁴ Tamtéž, 44 – 45

⁴⁵ KOMÁRKOVÁ, *Přirozené právo a křesťanství in: Sekularizovaný svět a evangelium*, 18

katolická církev již od dob Tomáše Akvinského.⁴⁶ Komárková soudí, že se v přirozeném právu vždy promítaly sociální skutečnosti, na kterých se v dané době společnost shodla, či sociální požadavky, k nimž se začaly obracet dobové potřeby.⁴⁷ Ti, kteří se v historii zaobírali přirozenoprávní teorií, jí vždy v konečné podobě, dle Komárkové, učinili odrazem oné sociální skutečnosti, ať se již teorií zaobírali v jakémkoliv systému a v jakékoliv době.

Všechny úvahy o přirozenoprávní teorii se však shodují na několika základních pojmech, a to na pojmu řád neboli co „má býti“, který překračuje hranice empirie a pochází z vyšší roviny převyšující prosté lidské chtění, pojmu zákon, který odpovídá pojmu řád,⁴⁸ spravedlnost a právo. Všechny tyto pojmy spolu navzájem souvisí a doplňují se. Platí ale pouze potud, pokud jsou chápány jako abstraktní pojmy, nikoliv jako skutečnosti. V případě, že by se pojům dal konkrétní obsah, ztratilo by přirozené právo svojí neproměnnost a přestalo by být absolutní odvolací instancí. „*Přirozených práv je pak tolik, kolik je metafyzik, respektive kolika způsoby reagují na skutečnost, kterou v něm reflektují.*“⁴⁹

Má přirozenoprávní nauka souvislost s křesťanstvím? Komárková tvrdí, že si křesťanství pojem přirozeného práva osvojilo. Patrističtí otcové vyšli ve svých úvahách ze stoiků, jejich myšlenku rozvedl T. Akvinský a přirozenoprávní nauka se tak stala součástí sociálních nauk, „*jež v katolicismu nikdy nepřestaly být závaznými.*“⁵⁰

Byli to reformátoři, kteří přinesli jiný pohled na chápání přirozeného práva. V jejich pojetí není toto právo logickou nutností (nutností, která váže

---

⁴⁶ Scholastika přisoudila přirozenému právu apriorní charakter, daný přímo rozumovými principy, které činí boží vůli totožnou se zásadami logiky. (KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 90)

⁴⁷ KOMÁRKOVÁ, Přirozené právo a křesťanství in: *Sekularizovaný svět a evangelium*, 18

⁴⁸ „*Řádovost a zákonitost je totéž. Je to norma, pod kterou má být individuální život žit. Splnění této podmínky se nazývá spravedlnost.*“ (KOMÁRKOVÁ, Přirozené právo a křesťanství, in: *Sekularizovaný svět a evangelium*, 19)

⁴⁹ KOMÁRKOVÁ, Přirozené právo a křesťanství in: *Sekularizovaný svět a evangelium*, 20

⁵⁰ Tamtéž, 21

nejen lidi, ale také samotného Boha), tak jak bylo církví chápáno doposud, ale povýšili Boha nade všechny rozumové kategorie. Přirozené právo ztotožnili s Desaterem, které považovali za prohlášení Boží vůle, jež je zároveň zapsaným zákonem v lidském srdci.

Podle Komárkové je přirozené právo v křesťanství cizorodým prvkem, které nemá s křesťanskou vírou vnitřní spojitost. Boží zákon není ničím neurčitým, naopak je konkrétním požadavkem na každého konkrétního člověka, činí každého člověka zodpovědného před Bohem. Zákon nestaví člověka do systému nadlidských skutečností, v nichž by nezávisle na čase a jeho historických zvláštностech fungoval.⁵¹

„Odmetafyzičtjuje celou existenci člověka, zbavuje jeho výtvoř ontologického charakteru a tak odmetafyzičtjuje i právo, aby je učinilo prostou lidskou skutečností. Tak již právo není promítnutím věčných principů do lidských řádů, ale skutečností mnohem skromnější. (...) Je nadáno všemi lidskými nedostatky, neboť je dílem pouze lidským.“⁵²

Pojetí Komárkové tedy spočívá v tom, že pozitivní právo není odrazem práva přirozeného, ale je výtvořem lidským, které reaguje na životní podmínky, do nichž je společnost postavena, a jehož základ je v požadavku řádu.

1.1.5.3. Malý exkurz do přirozenoprávních teorií osvícenství

Osvícenství přináší poněkud odlišné přirozenoprávní teorie, které jsou ovlivněny antropocentrickým pojetím člověka. Člověk se stává „mírou všech věcí“, je na jeho svobodné volbě, co bude považovat za nejvyšší dobro. Osvícenství už neklade otázky po nejvyšším dobru, to si určuje člověk sám

---

⁵¹ KOMÁRKOVÁ, Přirozené právo a křesťanství in: *Sekularizovaný svět a evangelium*, 24 – 25

⁵² Tamtéž, 24

a úkolem etiky je dle osvícenství „stanovit omezující pravidla, aby si lidé svým chováním ve své nijak neomezené svobodě vzájemně nepřekáželi.“⁵³

Osvícenství klade důraz na jednotlivce, nikoliv společenství. Člověk již není vnímán jako přirozeně společenská bytost, ale jako nezávislé individuum, které vstupuje do společenských vztahů teprve svobodně uzavřenou smlouvou. Nejedná se tedy o smlouvu přirozenou, ale smlouvu uměle vytvořenou.⁵⁴

Významným představitelem kontraktualismu, neboli teorie společenské smlouvy, je Thomas Hobbes. Člověk je dle Hobbese osamělým zvířetem, které bojuje za svoje přežití. V záchraně vlastního života Hobbes spatřuje základní lidskou potřebu. Je přirozené, že člověk užívá svých schopností a sil k dosažení všeho co chce, má tedy právo na všechno, čeho je schopen se zmocnit.

Tomuto právu však neodpovídá žádná povinnost. Přirozený stav je válka všech proti všem.⁵⁵ Člověk nechce žít v neustálém boji, proto uzavírá s ostatními lidmi smlouvu, kterou se vzdává některých svých práv. Vzniká tak stát, jež chrání před válkou všech proti všem a zajišťuje občanům mír. Dle Hobbese je základním přirozeným zákonem usilovat o mír a k tomu právě slouží uzavření smlouvy.⁵⁶

Další z představitelů kontraktualistické teorie John Locke uvádí, že přirozený zákon platil již před uzavřením společenské smlouvy a obsahoval tři základní práva. Právo na život, právo na svobodu a právo na majetek. Přirozený zákon však není dle Locka ani vrožený a ani se nejedná o čirý

---

⁵³ SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 88

⁵⁴ Smlouva se latinsky řekne contractus, proto nauku, která říká, že člověk žije ve společnosti na základě uzavřené smlouvy, nazýváme kontraktualismus.

⁵⁵ Válka všech proti všem se neřídí přirozenými, ale přírodními zákony. Zachování života není příkaz přirozeného zákona, ale spíš přírodní nutností. (SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 95).

⁵⁶ SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 91

rozumový kalkul, jak o něm píše Hobbes, zákon vychází z principů lidské přirozenosti. Principy pochází od Boha.⁵⁷

Immanuel Kant – rozlišuje pozitivní právní řád – soubor platných právních norem v jednotlivých státech, a přirozené právo představující soubor podmínek umožňující svobodné soužití lidí ve státním společenství. Pozitivní právo reguluje lidské chování, jeho vnější projevy, neřeší motivy jednání. Tzn., na venek může člověk jednat v souladu s právním řádem, ale nemusí jednat dle Kanta mravně správně.⁵⁸ U Kanta dochází k odtržení právního (pozitivní zákony) a mravního řádu (zákony přirozené).

Mravní řád platí nutně a dle Kanta pochází z pouhého rozumu, který člověku říká, jak má jednat, ne co má být cílem onoho jednání. Za mravní lze tedy označit takové jednání, které vychází z rozumu, bez ohledu na jeho důsledek. Mravní zákon tzv. kategorický imperativ si ukládáme sami, a to z úcty k němu.⁵⁹ Mravní zákon, respektive lidskou schopnost bezpodmínečně se k němu zavazovat, nazývá Kant autonomií lidské bytosti. Tato je dle něj důvodem lidské důstojnosti.⁶⁰

---

⁵⁷ SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 95 – 99

⁵⁸ Sousedík uvádí příklad obchodníka, který nešídí zákazníky. Z vnějšího pohledu dodržuje právní řád státu, ale motivem k takovému jednání může být např. strach, že když by šidil, mohl by být trestně stíhán, pokud by se na jeho jednání přišlo.

⁵⁹ Kant neřeší, z jakého důvodu bychom měli úctu k zákonu pociťovat. (SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 99 – 104).

⁶⁰ Člověk má bezpodmínečnou hodnotu – důstojnost.

2. Historický vývoj lidských práv

Zatímco první kapitola předkládá některá teoretická východiska vzniku ideje lidských práv, druhá kapitola předkládá skutečné historické události, které určitou měrou přispěly k tomu, aby se lidským právům přikládala taková důležitost, že byla v průběhu 19. a 20. století kodifikována do právních systémů většiny evropských států.

Práva byla víceméně známá vždy, ale za lidská byla označena v západní civilizaci až na konci 18. stol., což souviselo s dobovou potřebou začlenit tato práva do právního systému, aby omezovala moc státu, zamezovala zneužití státní moci vůči jednotlivým občanům. Lidským právům coby právům přirozeným jejich začlenění do pozitivního práva (právního řádu) napomohlo, neboť státní moc napomáhá k jejich respektování.⁶¹ Kapitola pojednává o světovém vývoji lidských práv. Vývojem přístupu k ideji lidských práv v naší zemi se zabývá kapitola následující.

2.1. Formulace lidských práv

2.1.1. Deklarace nezávislosti a Prohlášení práv člověka a občana

Deklarace nezávislosti a Prohlášení práv člověka a občana jsou nejčastěji označovány za první z veřejných vyhlášení lidských práv. Oběma vyhlášením však předcházely dokumenty starší. Jedná se zejména o ústavy jednotlivých severoamerických států, tzv. bill of rights, z nichž ústava státu Virginia⁶² bývá

---

⁶¹ SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 105

⁶² Vedle virginské ústavy (12. června 1776) se jedná ještě např. o ústavy států Pensylvánie (28. září 1776), Vermont (8. července 1777) a Massachusetts (2. března 1780). I těmto ústavám předcházely několik století trvající procesy nesoucí se ve znamení změn sociálních, politických, hospodářských, právních a náboženských. Reformace, a zejména kalvinismus a denominace z něj vzniklé, se podílela značnou měrou na formulaci lidských práv a na vytvoření státu, jehož cílem je ochrana práv člověka. Stát už není sakrální institucí, v čele s panovníkem vládnoucím dle věčných, Bohem ustanovených řádů (katolické pojetí přirozeného zákona), ale je vytvořen svobodnou smlouvou jedinců, právě pro jejich ochranu. Stát a panovník už více nemají právo určovat konečné otázky lidského života, tj. hovořit do

v souvislosti s Deklarací nezávislosti zmiňovaná pravděpodobně nejčastěji. Deklarace nezávislosti⁶³ byla vyhlášena kongresem Spojených států dne 4. července 1776. „*Deklarací nezávislosti bylo vyhlášeno zrození amerického národa, jím vrcholila revoluce.*“⁶⁴ Deklarací byla prohlášena rovnost všech lidí, konkrétně deklarace uvádí, že všichni lidé jsou stvořeni rovni a jsou nadáni jistými nezcizitelnými právy, jako jsou právo na život, svobodu a budování osobního štěstí.⁶⁵ Deklarací vyhlášená rovnost všech lidí a svoboda však nebyly důsledně naplňovány, a to až do roku 1865, přesně do 18. prosince 1865, kdy se stal součástí ústavy Spojených států třináctý dodatek, kterým bylo zrušeno otroctví⁶⁶ na celém území USA.

*„Bylo však zapotřebí dalšího sta let, než se v důsledku Civil-Rights-Movement v šedesátých letech dvacátého století skutečné zrovnoprávnění stalo předmětem odpovídajícího zákonodárství.“*⁶⁷

---

lidského svědomí a náboženství. Stejně také církev je svazkem založeným smlouvou jedinců. (KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 84 – 90). (Blíže podkapitoly 1.2.5.2. a 2.1.2.2.) Dokumenty, které předcházely ústavám severoamerických států, jsou, např. smlouva, kterou 11. listopadu 1620 Otcové poutníci (puritáni – pod vlivem kalvinismu v Anglii vzniklý protestantský směr hlásající očistu nauky i bohoslužeb, zdůrazňující osobní zbožnost) na lodi Mayflower před založením osady New – Plymouth v Nové Anglii, v níž se zavázali spojit se v občanské a politické těleso, aby udrželi dobrý pořádek, vydali zákony a jimi se řídili. Dále ústava Severní Karolíny formulovaná Johnem Lockem, jež vstoupila v platnost roku 1669. Tato ústava zakazuje jakékoliv vynucování ve věcech náboženských. (NOVÁ DOBA, 791). Byl to právě J. Locke, který definoval stát jako instituci k občanskému blahu, ke kterému náleží ochrana života, osobní svobody a majetku. (KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 96). Také smlouvu z roku 1636, kterou bylo založeno město Providence Rogerem Williamsem a jeho několika věrnými, je na místě zmínit. Zřejmě nejstarším dokumentem omezujícím panovníkovy pravomoci ve prospěch šlechty a měšťanstva a stavící panovníkovu moc pod zákon, je anglická Magna charta libertatum z roku 1215. Existence těchto dokumentů, stejně jako existence dokumentů pozdějších odkazuje na motiv smlouvy, tolik zdůrazňovaný kalvinisty a Lockem (kontraktualismus).

⁶³ Tento den je v USA slaven jako Den nezávislosti.

⁶⁴ DEKLARACE NEZÁVISLOSTI, 17

⁶⁵ DEKLARACE NEZÁVISLOSTI, 154. Dne 17. září 1787 byla vydána Ústava Spojených států amerických, která představuje základní rámec pro organizaci moci ve Spojených státech a upravuje vztah moci a občanů. K Ústavě bylo přijato 27 dodatků, z nichž prvních deset je označeno jako Listina práv neboli Bill of Rights. Vymezuje práva jako svoboda, svoboda vyznání, slova, shromažďování. Listina vešla v platnost 15. prosince 1791.

⁶⁶ Jedná se o složitý problém, který zde není záměrně podrobněji popsán.

⁶⁷ HANUŠ, *Křesťanství a lidská práva*, 27

V této záležitosti sehrál velkou úlohu Martin Luther King (1929 – 1968), baptistický kazatel, který usiloval o odstranění rasové segregace a rasového znevýhodňování Afroameričanů. Událost, která vedla Kinga k jeho celoživotnímu nenásilnému odporu proti diskriminaci a boji za lidská práva, se stala v Montgomery v Alabamě, 1. prosince 1955, když se krejčovská pomocnice Rosa Parksová v autobuse veřejné dopravy odmítla vzdát místa určeného pouze pro bílé. Tehdy King, nově nastoupivší baptistický kazatel místního černošského sboru, začal na podporu Rosy organizovat bojkot veřejné dopravy, který trval déle než rok.⁶⁸ „*Ve středu nenásilného Kingova odporu byla základní, přímo až biblická úcta k lidské důstojnosti každého člověka...*“⁶⁹

V roce 1957 se King podílel na založení skupiny Southern Christian Leadership Conference (SCLC), jejíž byl prezidentem až do své násilné smrti v roce 1968. Úkolem SCLC bylo koordinovat černošské skupiny při nenásilných protestech proti rasovému násilí s cílem dosažení reforem zákonů, které se týkají občanských svobod. M. L. King také kritizoval nenaplnění sociálních práv a přetrvávající chudobu Afroameričanů. Martin Luther King obdržel za svoje činy v roce 1964 Nobelovu cenu za mír.⁷⁰

Ústava státu Virginia, která stála za Deklarací nezávislosti, ovlivnila i další formulace lidských práv, např. Prohlášení o právech člověka a občana koncipovaném ve Francii v revolučním roce 1789, konkrétně 26. srpna, a v roce 1791 začleněném na způsob preambule do ústavy francouzského státu⁷¹ a Washingtonskou deklaraci vydanou 18. října 1918, jež se stala

---

⁶⁸ KOHÁK, E.: Martin Luther King: Teorie a praxe občanské ne-poslušnosti in: HRUBEC, *Martin Luther King proti nespravedlnosti*, 23 – 24

⁶⁹ KOHÁK, E.: Martin Luther King: Teorie a praxe občanské ne-poslušnosti in: HRUBEC, *Martin Luther King proti nespravedlnosti*, 24

⁷⁰ HRUBEC, *Martin Luther King proti nespravedlnosti*, 11

⁷¹ SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 107

základním dokumentem při vzniku nové Československé republiky 28. října 1918.

Deklarace nezávislosti a Prohlášení práv člověka a občana patří k nejstarším a nejdůležitějším dokumentům pokoušejících se o formulaci lidských práv v rozsahu státních zákonů. Obě jsou ovlivněny dobou svého vzniku, a to zejména proto, že: „*v pojetí tehdejších zákonodárců koincidovala lidská práva víceméně s občanskými svobodami, takže další lidská práva, práva sociální, kulturní apod. zůstávala v těchto dokumentech víceméně stranou zájmu.*“⁷²

Co stojí za onou formulací lidských práv? Kde se vzala myšlenka ustanovit lidská práva zákonem? Německý profesor J. Jellinek, jehož pojednání ve zkrácené podobě předkládá T. G. Masaryk v revui *Nová doba* roku 1897, uvádí, že za onou formulací stojí náboženská svoboda amerických kolonií. Za příklad uvádí puritána Rogera Williamse, který byl v roce 1631 zvolen duchovním druhé kolonie státu Massachusetts, v Salemu. Williams kázal úplnou náboženskou svobodu, nejen pro křesťany, ale také pro Židy, Turky a pohany, „...kteří ve státu měli mítí s věřícími stejná občanská a politická práva.“⁷³ Williams hlásal, že svědomí člověka náleží pouze člověku samému, nikoliv státu, tzn., že náboženství nemá být vůbec předmětem zákonodárství.

Williams byl pro svoje názory ze Salemu vyhnán a založil město Providenci, které mělo být útočištěm všem, kteří jsou pronásledováni pro svoje náboženství. Další obdobná osada vznikla o několik let později na území dnešního Rhode Islandu.

---

⁷² SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva* 107. Práva sociální a kulturní jsou obsažena ve Stalinově ústavě z roku 1936, která měla značný vliv na formulaci lidských práv Valným shromážděním OSN v roce 1948. Jedná se např. o právo na práci, hmotné zaopatření ve stáří, právo na vzdělání zajištěné bezplatným vyučováním a povinnou školní docházkou apod. (KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 211).

⁷³ NAŠE DOBA, 722

Oficiální uznání náboženské svobody se těmto osadám dostalo Chartou vydanou v roce 1663 anglickým a skotským králem Karlem II. Zde je uvedeno, že pro odlišný názor ve věcech náboženských nemá být nikdo obtěžován, potrestán či obžalován, a že všechny osoby mají mít pro všechny časy svobodu svědomí, pokud se chovají mírně a té svobody neužívají k urážení či rušení jiných. Svoboda svědomí se tak v těchto osadách stává již v polovině 17. století „uznanou zásadou státní.“⁷⁴ „Právo svobody svědomí jest proklamováno a tím myšlénka všeobecného práva člověckého nalezena.“⁷⁵ Idea zákonně stanovit nezcizitelná, vrozená a posvěcená práva individua není původu politického, ale náboženského.⁷⁶

2.1.2. Postoje církví k formulaci lidských práv

Lidská práva se aktualizovala v konkrétních politických a sociálních konfliktech. Vedle nich sem však patří i konflikty církevní.⁷⁷ Křesťanské církve byly takřka vždy zapleteny do střetů o lidská práva, a to nejen tehdy, když se jednalo o svobodu náboženství. Proces, který vedl k definování a respektování lidských práv, vedl nejednou k ohrožení církevních pozic. Kritický či dokonce odmítavý postoj církví, zejména církve katolické, k ideji lidských práv trval po celou dobu až do druhé světové války.⁷⁸

2.1.2.1. Katolická církev

Do 18. století existovala mezi církví a společností úzká provázanost, kterou zrušila až francouzská revoluce, respektive zrušila princip státního náboženství. V Deklaraci práv člověka a občana se v článku X. píše „*Nikdo*

---

⁷⁴ NAŠE DOBA, 722 – 724

⁷⁵ Tamtéž, 725

⁷⁶ Tamtéž

⁷⁷ Jsou tak výsledkem reálného úsilí boje proti různým typům nespravedlnosti, a proto taky jejich vývoj není u konce. Toto je také možné dovodit z podkapitoly 1.1.2. Členění lidských práv.

⁷⁸ HANUŠ, *Křesťanství a lidská práva*, 14 – 31

nesmí být pronásledován pro své názory, jakož i náboženské...“⁷⁹, což znamená, že náboženství se stává svobodnou volbou každého jednotlivce. Církev tak ztrácí mocenské postavení, přichází o majetek, církevní akty jsou zbaveny právních účinků. Není divu, že společenské změny byly pro katolickou církev natolik radikální, že zaujala odsuzující postoj a vnímala změny jako útok na samu podstatu křesťanství.

Před francouzskou revolucí byla církev nejvyšším stupněm hierarchie katolického univerza. Do jejího rámce patřil i stát, kterému náležely naturální účely lidského života, co bylo nad to, náleželo do kompetence církve. „Církev dala věcem duchovním přesný juridický charakter, a tím své pozemské existenci ráz masivní instituce, jež se dělila se státem mocensky o vládu nad člověkem.“⁸⁰ Církev tehdy rozhodovala kladně či záporně o posledním určení člověka, přinášejíc mu zatracení či spásu.

Odmítavý postoj katolické církve k liberálním naukám lze názorně ukázat na stanoviscích vybraných papežů. Například Encyklika papeže Řehoře XVI. *Mirari vos* z roku 1832 označuje svobodu svědomí za „mylný názor,“ „šílenství“ a „zhoubný omyl“⁸¹. Doslova se v ní uvádí:

*„Nyní obracíme zřetel k jiné nejčastější příčině všeho toho zla, jímž je Církev v této době k Našemu zármutku navštívena, totiž k indiferentismu (tj. náboženské lhostejnosti) čili onomu zvrácenému názoru, že prý je možné získat věčnou spásu duše vyznáváním kterékoli libovolné náboženské víry, jen když přitom člověk uspořádá svůj způsob života podle norem spravedlnosti a mravopověstnosti.“*⁸²

---

⁷⁹ DEKLARACE PRÁV ČLOVĚKA A OBČANA, dostupná <http://icv.vlada.cz/assets/udalosti/Deklarace-prav-lidskych-a-obcanskyh.pdf>, ke dni 6. 3. 2013

⁸⁰ KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 87

⁸¹ HANUŠ, *Křesťanství a lidská práva*, 21

⁸² MIRARI VOS, dostupné http://vendee.cz/texty/mirari_vos.html, ke dni 8. 3. 2013

Obdobně se o liberalismu, politické svobodě a demokracii vyjadřuje i papež Pius IX. ve svých listech *Quanta Cura* a *Syllabus*. V nich kritizuje panteismus, naturalismus, racionalismus i „současný liberalismus“. Také první vatikánským koncilem konaným v letech 1869 – 1870 si katolická potvrzuje svojí neomylnost a vybavuje církev „*proti světu a době a proti jejím „bludům“ strohou hierarchickou proorganizovanou.*“⁸³

Způsob papežských vyjádření se mění⁸⁴ až s nástupem Lva XIII., který byl papežem v letech 1878 – 1903. Ač je tento papež považován na svou dobu za reformního představitele církve, jeho hodnocení lidských práv není o nic vstřícnější než chápání předchozích papežů. Lev XIII. vidí v lidských právech útok na legitimní autoritu (církvní i státní) a ve svém důsledku útok na samotnou pravdu.⁸⁵

Teprve až zkušenost 2. světové války zcela změnila vztah katolické církve k lidským právům, čímž se církev také otevřela diskusi ekumenické a mezináboženské. Tento postoj církev projevila až na 2. vatikánském koncilu konaném v letech 1962 – 1965. V roce 1965 vydala např. Prohlášení o náboženské svobodě, kde je uvedeno, že nikdo nesmí být nucen jednat v oblasti náboženství proti svému svědomí. Koncil prohlašuje, že právo na náboženskou svobodu je založeno na důstojnosti lidské osoby. Jak uvádí Hanuš: „*Koncil přináší „opatrný příklon ke světu.*“⁸⁶

---

⁸³ HANUŠ, *Křesťanství a lidská práva*, 23

⁸⁴ Změna spočívá v postoji katolické církve z pozice obranné proti nepřátelskému světu k postoji aktivnímu, v němž je vypracovaná nauka o státu a sociální nauce církve.

⁸⁵ HANUŠ, *Křesťanství a lidská práva*, 21

⁸⁶ Tamtéž, 23

2.1.2.2. Církev protestantské

Postoj protestantských církví nebyl k lidským právům tak problematický, naopak některé z těchto církví sehrály důležitou roli při boji za lidská práva na americkém kontinentě či při boji proti otroctví.⁸⁷ Díky protestantským hnutím, která byla v době svého vzniku označována za hnutí heretická, kacířská, vznikla idea univerzálně lidských práv, tj. práv, která náleží pouze určitým privilegovaným vrstvám společnosti, ale práv, jenž náleží bezpodmínečně každému člověku. Tzn., že jejich idea nemohla vzniknout ve společnosti, jejíž struktura (popř. hierarchická církevní struktura) byla zdůvodňovaná jako řád posvěcený boží autoritou.⁸⁸

Největší podíl na tomto vnímání má např. dle Komárkové a Witteho kalvinismus. Již bylo řečeno výše (viz 1.2.5.2), že kalvinismus změnil pojetí přirozeného práva, které učinil právem pozitivním, ustanovené lidem na principech božského práva.⁸⁹ Z toho důvodu se přisuzuje reformaci takový vliv na pojetí lidských práv. Jestliže je totiž právo ustanovením lidským, lze jím měnit politické i právní instituce společnosti, např. panovníkovi již více nepřisluší rozhodovat o náboženství lidu, protože toto není od člověka, ale Boha. Kalvín tak položil základ doktríně, že je možné odporovat panovníkovi – heretikovi.⁹⁰

---

⁸⁷ HANUŠ, *Křesťanství a lidská práva*, 17. Zrušení otroctví bylo cílem především kvakerů a osobností jako byl John Woolman nazývaný „apoštol lidské svobody“. Již v 17. století se irští a holandsí kvakeři obraceli proti otroctví. Prohlašovali, že otrokářství není následkem hříchu a výrazem úpadku světa a všech stvoření, otrokářství jako takové je proti boží vůli a je hříchem. V době vydání Deklarace nezávislosti je stále člověk vnímaný jako prohnitý a špatný. Výjimkou byli bohatí a úspěšní lidé, kteří byli považováni za vyvolené (Bohem). Chudoba byla projevem Božího trestu (komentář M. Krejčího in: DEKLARACE NEZÁVISLOSTI, 19).

⁸⁸ KEŘKOVSKÝ in: HANUŠ, *Křesťanství a lidská práva*, 106

⁸⁹ U Kalvína ztratila Boží vůle svůj poznatelný, racionální charakter...Boží vůle platí pouhou svou existencí poznanou skrze zjevení. Každý projev Boží vůle je právo božské, a proti němu může stát pouze právo pozitivní, ustanovené lidmi na principech božského práva. (KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 90).

⁹⁰ KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 93

Kalvínův následovník Theodor Beza (1519 – 1605) tuto myšlenku dále rozvinul. Každá politická vláda je založena smlouvou uzavřenou mezi vládcem a lidem, před Bohem jako třetí stranou smlouvy a soudcem. Bůh požehná a ochrání takové společenství, které bude poslušné Božímu zákonu a zákonu přirozenému, zejména jeho vyjádření v Dekalogu. Úkolem vládce je poslouchat Boha a chránit práva lidu. Lid souhlasí s tím, že boží vůle ve společnosti bude vykonávána voleným vládcem, kterého poslouchá a ctí dokud je poslušný politické smlouvě.

V případě, že lid poruší podmínky politické smlouvy a stane se „criminals,“ říká Beza, Bůh zmocní vládce ke stíhání a potrestání lidu, výjimečně i k udělení trestu smrti. To však platí i opačně. Pokud vládce poruší podmínky smlouvy a stane se tyranem, má lid, skrze svoje reprezentanty právo, ba přímo povinnost, odporovat vládci a zbavit ho jeho úřadu, v krajním případě odsoudit vládce k trestu smrti. Beza tak učinil z lidských práv základ a podmínku dobré vlády. Beza také napsal, že „*lid tu není pro vládce, ale vládce pro lid.*“⁹¹

Beza dále navazuje na Kalvína, když říká, že právem, které musí být vždy vládcem respektováno, je právo náboženské, respektive svoboda svědomí a projev náboženství. Dle něj je člověk v první řadě božím stvořením povoláním, aby přede vším ctil a uctíval Boha. Když vládce poruší tato náboženská práva, již nic jiného nemůže být bezpečné.

Co je nezbytné pro ochranu náboženských práv? Žít v souladu s božím zákonem. Co je boží zákon? Prvně Dekalog, který ukládá povinnosti, jak má vést křesťan život. Co znamená oněch deset přikázání? Právo na uctívání Boha, povinnost svítit sobotu, vyhnout se jiným bohům a modlám, práva na sňatek, rodičovství a domácnost, život, majetek, dobré jméno. Je Desatero

---

⁹¹ WITTE, *The Reformation of Rights*, 6 – 7

jediným božím zákonem? Nikoliv, přirozený zákon je Bohem vepsán do srdcí všech lidí a učí je dalším právům nezbytným k ochraně člověka a lidí. Beza poukázal na tato další práva: svoboda slova, shromažďování, svoboda manželství, rozvodu.

Bezovy myšlenky o politické smlouvě a lidských právech se v následujících dvou stoletích v mnoha variacích rozšířily do mnoha zemí, zejména tam, kde kalvinisté bojovali proti tyranům v Holandsku, Skotsku, Anglii a nakonec v Americe.

Velmi zjednodušeně řečeno, mnohá práva se formovala pod vlivem Kalvínova a Bezova učení v Anglii, zejména v době anglické revoluce, jež byla vyvolána, jak jinak, než tyranii nejen proti kalvinistům, ale proti všem občanům Anglie. Jednou ze snah revoluce bylo rozšířit tradičně ustanovená práva týkající se života, svobod a majetku Magnou Chartou (1215), na celou společnost, aby nebyla výsadou aristokratů a přívrženců anglikánské církve, ale všech církví a všech občanů. Největším úsilím revoluce však byla snaha po ustanovení demokratické vlády, která by se věnovala ochraně práv a svobod lidí.

Některé z idejí o právu, náboženství a lidských právech anglické revoluce našly své živé vyjádření v amerických koloniích, zejména v puritánském Massachusetts a dalších koloniích Nové Anglie v letech 1620 – 1780. Ty jsou zachyceny především v listině „Body of Liberties“, dvaceti pěti stránkovém seznamu práv pro kolonii Massachusetts Bay, který zachycuje každé z práv a svobod prohlašovaných Kalvínem, Bezou a řadou dalších. Kalvinistický právník a teolog Nathaniel Ward, který listinu sepsal, přidává další práva a svobody, jež se týkají především ochrany žen, dětí a zvířat.

„Body of Liberties“ bylo základním dokumentem pro novo-anglický konstitucionalismus a mnohé z práv a svobod v dokumentu uvedených jsou

obsažené v ústavě státu Massachusetts z roku 1780 a v dalších ústavách států Nové Anglie. Na ústavě státu Massachusetts měl velký podíl politik, státník a kalvinista John Adams (1735 – 1836), který taktéž usilovat o stanovení Deklarace nezávislosti a byl jejím prvním signatářem.⁹²

I zde je na místě opět učinit malý souhrn výše uvedeného: V literatuře se nejčastěji uvádí dvě ústavy jako zdroj pro Deklaraci nezávislosti, Prohlášení práv člověka a občana a Ústavu Spojených států amerických, a to ústavy států Virginia (1776) a Massachusetts (1780). Významnou politickou osobností státu Massachusetts v souvislosti s ústavou byl John Adams, který byl inspirovaný myšlenkami Kalvina a Bezi, respektive myšlenky těchto dvou, zejména Bezi, byly inspirací pro americké puritány.

Zatímco Ústava Spojených států Amerických (1787), které byla Adamsova ústava inspirací, upravuje vztah moci a občanů, výčet lidských práv je upraven v Bill of Rights z roku 1791. Práva obsažená v Bill of Rights, např. svoboda náboženství, shromažďování, tisku, projevu, právo nosit zbraň, právo na spravedlivý a rychlý proces byla již v průběhu předchozích dvou století formulovaná mezi jinými kalvinistickými teology a právníky. Vedle již uvedených Adamse a Bezi, např. Nathanielem Wardem.⁹³

Za to, jak na Západě chápeme politická, občanská a sociální práva, náboženský pluralismus a společenskou smlouvu, vdčíme kalvinistickým teologickým a politickým reformám.⁹⁴

---

⁹² WITTE, *The Reformation of Rights* 7 – 8, 11 – 17

⁹³ Tamtéž, 30 – 32

⁹⁴ WITTE, *Preface and acknowledgement in: The Reformation of Rights*

2.2. Meziválečný a poválečný vývoj lidských práv

Doba 18. a 19. století by se dala zjednodušeně nazvat dobou boje za formování lidských práv. Po první světové válce se dokonce díky přispění amerického prezidenta Wilsona stala lidská práva součástí ústav střeoevropských států vzniklých na troskách Rakousko-Uherska a vilémovského Německa. „*Avšak optimismus poversaillského období byl krátký.*“⁹⁵

Byly to důsledky války – hospodářské a politické, stejně jako oslabení nadšení z liberalismu, které vedly k úpadku zájmu o lidská práva a vzniku hnutí, která lidská práva dokonce popírala. Nejvýrazněji se tato „protilidská hnutí“ projevovala v Německu a Itálii, které Komárková uvádí jako příklad zemí s jinou nebo nedokonalou tradicí (na rozdíl od zemí tzv. starých demokracií jako bylo např. USA, Francie, Anglie), ve kterých se s největší intenzitou uplatnilo právo neomezeného individuálního uplatnění.

V těchto zemích vznikl nacismus (Německo) a fašismus (Itálie), tyto Komárková přirovnává k prastaré tyranii. O fašismu a nacismu uvádí, že jako první ze zásad odmítly univerzalitu a lidskou jednotu, odmítly rovnost lidí. Zmiňované systémy se staly jedinci totálním osudem, „*z něhož není vymknutí*“ Takové společenství neboli společenství osudu⁹⁶ je jen jiným výrazem pro situaci, v níž jsou lidé zcela bez vlivu. Důraz na osudovost je návratem do dob předkřesťanských.

„Jestliže teprve křesťanství svou představou osobního Boha a člověka učiněného k jeho obrazu vysvobodilo lidstvo z představ slepé osudovosti, bylo

---

⁹⁵ KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 202

⁹⁶ Vedle svobody, rovnosti, autonomie, mizí i hodnoty další, např.: osobní bezpečnost ve smyslu listovního tajemství, nedotknutelnosti domova, dále práva spolčovacního a svobody tisku a projevu. Fašismus i nacismus se postavily proti liberalismu, který byl považován za rozkladnou minulost. Oba systémy zbavují davy svobody všešlé z liberalismu, se kterou si nevěděly rady, a také je zbavuje zodpovědnosti, což jim přinášelo úlevu. (Komárková, *Původ a význam lidských práv*, 204 – 207).

jenom logické, že se osudovost vrátila tam, kde osobní Bůh a člověk svobodou od něho nadaný zmizel.“⁹⁷

Oba systémy se samy chtěly stát náboženstvím, a to náboženstvím nesnášenlivým, žárlivým, náboženstvím, jež nedovoluje cizí kulty. Bůh a stát se v nich ztotožnily, stejně jako tomu bylo za předkřesťanských dob.⁹⁸

2.2.1. Druhá světová válka

O druhé světové válce by se dalo napsat mnohé. Ve spojitosti s lidskými právy je však důležité, že během války docházelo k masivnímu porušování lidských práv. Zřejmě nejvýrazněji docházelo k porušování práv Židů, jejichž persekuce v Německu začala několik let před vypuknutím války, v době, kdy se k moci dostala Národně socialistická německá dělnická strana (NSDAP) v čele s Adolfem Hitlerem.

Již před vypuknutím války v Německu začaly protižidovské aktivity. V roce 1935 byly vydány tzv. Norimberské zákony. Jednalo se o dva ústavní zákony, které tvořily základnu pro pozdější vyloučení Židů z veřejného života. První zákon – Zákon o říšském občanství stanovil, že občanem německého státu (Říše) může být pouze Němec, nebo člověk „s příbuznou krví“. Tímto zákonem ztratili Židé svá politická práva, neboť na rozdíl od „árijských“ Němců nebyli označeni za říšské občany, ale státní příslušníky. Do roku 1943 byl tento zákon doplněn třinácti prováděcími nařízeními, která Židy systematicky zbavovala občanských práv.

Druhý zákon na ochranu německé krve a německé cti zakazoval uzavírat sňatky mezi Židy a ne-Židy a zakazoval Židům zastávat veřejné úřady. Nutno

---

⁹⁷ KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 207

⁹⁸ Tamtéž, 209

podotknout, že dané zákony nebyly uplatňovány pouze v Německu, ale ve všech zemích, které Třetí říše⁹⁹ okupovala.¹⁰⁰

Zákony, které legalizovaly porušování lidských práv, však byly pouhou předzvěstí horších událostí. V roce 1938, konkrétně z 9. na 10., místy až na 11. listopadu 1938 se odehrála tzv. Křišťálová noc. Byla pogromem proti židovskému obyvatelstvu Říše. Během ní došlo k vypálení a demolici většiny židovských synagog a modliteben, více než 7500 židovských obchodů bylo zdemolováno, zabito bylo okolo 100 Židů a zhruba 30 tisíc Židů bylo odvečeno do koncentračních táborů. „*Listopadový pogrom roku 1938 může být považován za symbolický i praktický mezník v nacistické protižidovské politice: značil přechod k plnému vyloučení Židů ze společnosti a potenciálně k jejich fyzické likvidaci.*“¹⁰¹

2.2.2. Organizace spojených národů

Po druhé světové válce nastalo krátké období, ve kterém se otřáslly základy právního pozitivizmu, a to pro existenci států, které ač měly značně vyspělý a dobře fungující právní systém, tento sloužil nehumánním účelům.¹⁰² To přineslo plody v podobě kodifikace lidských práv v právních soustavách jednotlivých států. Zjevné to bylo především v Německu, kde byla lidská práva krátce po roce 1945 přijata jednoznačně jako kladný prvek společnosti.¹⁰³

---

⁹⁹ Jedná se o označení německého státu v době, kdy byl ovládán nacisty, tj. v letech 1933 – 1945.

¹⁰⁰ www.moderni-dejiny.cz, ke dni 10. 3. 2013

¹⁰¹ www.moderni-dejiny.cz, dostupné k 10. 3. 2013. V Souvislosti s nacismem se hovoří o šesti milionech Židů, kteří přišli během nacismu o život.

¹⁰² Jsou zde míněny jak nacistické státy, tak komunistický totalitní režim Sovětského svazu.

¹⁰³ HANUŠ, *Křesťanství a lidská práva*, 31

Zatímco meziválečné období bylo obdobím vzpoury proti lidským právům, teprve události druhé světové války potvrdily, že: „...*lidská práva náleží k podmínkám života, bez nichž se kulturní společnost neobejde.*“¹⁰⁴

Události druhé světové války vedly v roce 1945¹⁰⁵ k založení Organizace spojených národů (OSN), jejímž cílem byla a dosud je „podpora mezinárodní spolupráce a dosažení míru a bezpečnosti.“ OSN je ve skutečnosti nástupnickou organizací Společnosti národů, ustanovené v rámci Versailleské smlouvy v roce 1919¹⁰⁶, jejíž činnost skončila v roce 1939, když se jí nepodařilo zabránit druhé světové válce. Ustavující listinou OSN je Charta OSN, která dodnes kodifikuje základní principy mezinárodních vztahů – „*od suverenity a rovnosti mezi státy až po zákaz užití síly při řešení mezinárodních konfliktů.*“

Článek 1 Charty definuje jeden ze čtyř hlavních úkolů OSN, kterým je rozšiřování a podpora „*respektování lidských práv a základních svobod bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka či vyznání.*“ Charta v dalších ustanoveních vyzývá státy, aby usilovaly o dodržování lidských práv.¹⁰⁷

2.2.2.1. Všeobecná deklarace lidských práv

Dne 10. prosince 1948 byla Valným shromážděním OSN vyhlášena Všeobecná deklarace lidských práv (VDLP).¹⁰⁸ „*Deklarace znamenala*

---

¹⁰⁴ KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 214

¹⁰⁵ Oficiální datum založení organizace je 24. října 1945, častěji se však uvádí termín 26. června, kdy se v San Francisku (USA) sešli zástupci 50 zemí na Konferenci Spojených národů o mezinárodním uspořádání a vypracovali Chartu OSN. 24. říjen se každoročně slaví jako Den spojených národů (<http://www.osn.cz/system-osn/o-osn/>, ke dni 11. 3. 2013). Současný počet členských států OSN je 193.

¹⁰⁶ Jedna z mírových smluv uzavřených v Paříži roku 1919, která oficiálně ukončila první světovou válku mezi Státy Dohody (Francie, Spojené království, USA, Itálie, Rusko) a Centrálními mocnostmi (Německo, Rakousko-Uhersko, Osmanská říše, Bulharsko).

¹⁰⁷ O OSN, dostupné <http://www.osn.cz/system-osn/o-osn/>, ke dni 10. 3. 2013

¹⁰⁸ Na přípravě dokumentu se podílel v textu citovaný J. Maritain.

*rozhodující moment v morálních, kulturních a politických dějinách lidstva.*¹⁰⁹ Prohlásila, že každá lidská bytost má lidskou důstojnost a vyjmenovala některá práva a svobody, které by měla být chráněny. Deklarace byla reakcí na „*barbarské činy, urážející svědomí lidstva.*“¹¹⁰ Cílem VDLP bylo ustanovit „*všeobecnou normu, jejíž dodržování by mělo být cílem pro všechny národy.*“ Den vyhlášení deklarace je každoročně připomínán jako Mezinárodní den lidských práv.¹¹¹

Jaká práva VDLP jmenuje? Články 3 – 21¹¹² jmenují základní občanská a politická práva, jako jsou např. právo na život, svobodu a bezpečnost, svoboda od otroctví a nucených prací, právo nebýt mučen, rovnost před zákonem a presumpce nevin, svoboda pohybu, právo uzavřít sňatek a založit rodinu, vlastnit majetek, svoboda myšlení, svědomí a náboženství. Články 22 – 27 stanovují práva sociální, ekonomická a kulturní. Např. právo na sociální zabezpečení, právo na práci, právo na stejnou odměnu za stejnou práci, právo na odpočinek, právo na vzdělání, právo účastnit se kulturního života.

Články 28 – 30 uvádí, že každý člověk má nárok žít v takovém sociálním a mezinárodním pořádku, ve kterém by mohla být deklarací jmenovaná práva uplatňovaná. Tato práva lze omezit pouze proto, aby bylo zajištěno respektování a naplňování těchto práv a svobod ostatních a „*vyhověno požadavkům morálky, veřejného pořádku a obecného blaha v demokratické společnosti.*“¹¹³

---

¹⁰⁹ Všeobecná deklarace lidských práv po padesáti letech. *Prohlášení Ramseyova kolokvia* in: HANUŠ, *Křesťanství a lidská práva*, 57

¹¹⁰ Tamtéž

¹¹¹ <http://www.osn.cz/lidska-prava/?kap=6&subkap=8>, ke dni 10. 03. 2013

¹¹² Znění článků 1 a 2 je uvedeno v kapitole 1.1.

¹¹³ VDLP, článek 29, dostupné <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>, ke dni 10. 3. 2013

2.2.2.2. Další vybrané lidsko-právní dokumenty vydané OSN

Mezi další významné lidsko-právní dokumenty vydané OSN patří Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, oba vydané roku 1966. Na rozdíl od VDLP se již jedná o dohody, které jsou pro státy, jež je ratifikovaly, právně závazné a vymahatelné. Pakt o občanských a politických právech, který vstoupil v platnost v roce 1976, zahrnuje např. tato práva: svoboda pohybu, rovnost před zákonem, presumpce nevinoty, právo na pokojné shromažďování, svoboda sdružování, svoboda účastnit se veřejného života a voleb, ochrana práv menšin. Pakt zakazuje svévolné zbavení života, mučení a jiné kruté a nelidské zacházení, otroctví, nevolnickou práci, válečnou propagandu a obhajobu rasové či náboženské nesnášenlivosti.

Součástí Paktu jsou dva opční protokoly. První opční protokol z roku 1966 představuje procedurální nástroj, který zajišťuje jednotlivcům petiční právo. Druhý opční protokol z roku 1989 usiluje o zrušení trestu smrti. Zatímco k Paktu zatím přistoupilo 151 států a 104 států k prvnímu opčnímu protokolu, druhý protokol podepsalo do dnešního dne 50 států.¹¹⁴

Paktem je též založený Výbor pro lidská práva (článek 28). Státy, které jsou smluvními stranami Paktu a přistoupily k prvnímu opčnímu protokolu, se zavazují k vydávání pravidelných zpráv o opatřeních přijatých k naplňování práv uvedených v Paktu, Výbor pak tyto zprávy zkoumá. Taktéž tyto státy umožňují jednotlivcům, kteří se nachází v jejich jurisdikci, obracet se na Výbor, jestliže se stali oběťmi porušení některého z práv stanovených paktem ze strany státu.¹¹⁵

---

¹¹⁴ <http://www.osn.cz/lidska-prava/?kap=6&subkap=30>, ke dni 11. 3. 2013

¹¹⁵ ŠABATOVÁ, *Ombudsman a lidská práva*, 18

Druhý z paktů – Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech zahrnuje např. právo na práci, spravedlivou odměnu za vykonanou práci, právo na bezpečné a nezávadné pracovní podmínky, právo zakládat odborové organizace, právo na sociální zabezpečení, právo na ochranu a pomoc rodině, která je základní jednotkou společnosti, právo na ochranu dětí a mládeže, právo na přiměřenou životní úroveň, právo na vzdělání, právo každého účastnit se kulturního života atd.

Státy, které ratifikovaly tento Pakt, se zavazují k podávání pravidelných zpráv Hospodářské a sociální radě OSN, která je vyhodnocuje a která je může předat k posouzení dalším odborným organizacím OSN, zejména Komisi pro lidská práva, která byla v roce 2006 nahrazenou Radou OSN pro lidská práva.¹¹⁶

Rada OSN pro lidská práva provádí pravidelné přezkumy stavu lidských práv v jednotlivých členských státech OSN. Z šetření vydává doporučení k lidsko-právní tematice.

Z dalších lidsko-právních dokumentů vydaných OSN je možné kupříkladu jmenovat Úmluvu o právech dítěte (1989), Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen (1979), Úmluvu o právním postavení uprchlíků (1951), Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (1984), Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace (1965).¹¹⁷

„Byla-li Všeobecná deklarace lidských práv „pouhým“ uznáním a především symbolickým dokumentem, lze říci, že při přijímání dalších dokumentů na půdě OSN se

---

¹¹⁶ <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>, ke dni 11. 3. 2013

¹¹⁷ Výčet neobsahuje všechny dokumenty vydané OSN. Tyto i další dokumenty včetně jejich znění lze nalézt na <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>

rozvíjejí mechanismy, které budují postupně systém mezinárodní kontroly a záruk dodržování práv, jež ze smluv vyplývají.“¹¹⁸

2.2.2.3. Instituce OSN na ochranu lidských práv

OSN zřizuje instituce, jejichž úkolem je vykonávat dohled nad zajišťováním lidských práv vyplývajících z dokumentů. Vedle již výše uvedených Výboru OSN pro lidská práva a Rady OSN pro lidská práva se jedná zejména o úřad Vysokého komisaře pro lidská práva, Výbor pro práva dítěte a Výbor proti mučení.

Vysoký komisař pro lidská práva (OHCHR) „je představitelem Organizace spojených národů, který nese hlavní odpovědnost za činnost OSN na poli lidských práv.“¹¹⁹ Komisař se v rámci svého úřadu snaží navázat spolupráci se všemi vládami světa, působí i v terénu. Komisař spolupracuje s dalšími orgány OSN zapojenými do ochrany lidských práv – např. Dětským fondem OSN (UNICEF), Organizací OSN pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO), Úřadem vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) a dalšími.

Výbor pro práva dítěte dohlíží nad dodržováním práv dětí. Výbor je založený na základě Úmluvy o právech dítěte (článek 43) a kontroluje dodržování práv vyplývajících z této úmluvy a jejích dvou opčních protokolů z roku 2000.¹²⁰ Výbor proti mučení zase dohlíží nad dodržováním lidských práv uvedených v Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.

---

¹¹⁸ ŠABATOVÁ, *Ombudsman a lidská práva*, 18

¹¹⁹ INSTITUCE NA OCHRANU LIDSKÝCH PRÁV – VYSOKÝ KOMISAŘ PRO LIDSKÁ PRÁVA, dostupné <http://www.osn.cz/lidska-prava/?kap=7&subkap=35>, ke dni 11. 3. 2013

¹²⁰ Opční protokol zakazující přijímání dětí do 18 let do ozbrojených sil a jejich účast v bojích, druhý opční protokol je zaměřený na posílení mezinárodního zákazu obchodu s dětmi, dětské prostituce a pornografie. (<http://www.osn.cz/lidska-prava/?kap=42&subkap=47>), ke dni 11. 3. 2013

2.2.3. Rada Evropy

Vedle mezinárodních lidsko-právních dokumentů jsou též přijímány regionální dokumenty, které zohledňují specifika jednotlivých kontinentů. Kromě Americké úmluvy o lidských právech (1969) a Africké charty lidských práv a práv národů, jsou to především dokumenty, které byly vydány v rámci působení Rady Evropy – mezivládní celoevropské organizace, jejímiž cíli jsou hlavně ochrana lidských práv a svobod a podpora demokracie. Organizace byla založena 5. května 1949 deseti státy, v současnosti je počet jejích členů čtyřicet sedm.¹²¹

Prvním dokumentem, který Rada Evropy (RE) vydala, je Úmluva o ochraně lidských práv a svobod z roku 1950. Význam této úmluvy spočívá v první řadě v tom, že byl podle ní zřízen Evropský soud pro lidská práva (ESLP) ve Štrasburku.¹²² ESLP byl ustanoven roku 1959 a dohlíží na dodržování Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod a jejích 12 opčních protokolů.

„Od roku 1998 každý, kdo podléhá jurisdikci členského státu Rady Evropy, může podat (po vyčerpání všech prostředků nápravy ve své zemi) stížnost k tomuto soudu, a tu, pokud není shledána nepřijatelnou, musí věcně projednat senát soudu.“¹²³

Soud tak svými rozhodnutími ovlivňuje evropskou právní vědu a praxi, přispívá svojí judikaturou k sjednocování pohledu na ochranu lidských práv.

Mimo ESLP byl v roce 1999 zřízen Úřad komisaře pro lidská práva. Úkolem komisaře je působit preventivně při ochraně lidských práv a upozorňovat na eventuelní nedostatky.¹²⁴

---

¹²¹ ČR se stala členem v roce 1993.

¹²² ŠABATOVÁ, *Ombudsman a lidská práva*, 19

¹²³ Tamtéž

¹²⁴ Rada Evropy, dostupné

http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/multilateralni_spoluprace/rada_evropy/index.htm
1, ke dni 11. 3. 2013

Dalšími významnými dokumenty vydanými RE je např. Evropská sociální charta z roku 1961, která jmenuje práva jako právo na sociální zabezpečení, právo na sociální a lékařskou pomoc, právo využívat služby sociální péče, právo na práci, právo na spravedlivou odměnu za práci, právo dětí a mladých osob na ochranu atd.¹²⁵ Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení (1987) je obdobou Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání vydanou v roce 1984 OSN. Rada Evropy vydala také řadu doporučení, která však nejsou právně závazná.

Stejně jako OSN má i RE instituce podporující a dohlížející na dodržování lidských práv. Mimo již uvedeného Evropského soudu pro lidská práva to jsou Evropská komise pro lidská práva ustanovená toutž úmluvou a Evropský soud pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (CPT), který byl ustaven Evropskou úmluvou o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení. Soud organizuje návštěvy evropských zařízení, ve kterých se nachází osoby zbavené svobody, a kontroluje, jak se s nimi zachází. Mezi tato zařízení patří např. věznice, policejní stanice, nápravná zařízení pro mladistvé a ústavy sociální péče.¹²⁶

2.2.4. Lidsko-právní dokumenty Evropské unie

Za zřejmě nejvýznamnější lidsko-právní dokument sepsaný v rámci Evropské unie (EU), lze považovat Listinu základních práv Evropské unie, která byla sepsaná v roce 2000 v Nice. Listina obsahuje řadu základních lidských práv, vedle uznání lidské důstojnosti, její nedotknutelnosti a nutnosti důstojnost chránit a respektovat, je to právo na život, zákaz trestu smrti, zákaz

---

¹²⁵ Evropská sociální charta byla revidovaná v roce 1996. (http://ec.europa.eu/ceskarepublika/information/publications/folder_22_cs.htm), ke dni 11. 3. 2013

¹²⁶ <http://www.cpt.coe.int/czech.htm>, ke dni 12. 3. 2013

mučení a nelidského či ponižujícího zacházení či trestu, zákaz otroctví a nucené práce. Dále obsahuje základní svobody, např. právo na svobodu a osobní bezpečnost, ochrana osobních údajů, právo na uzavření manželství a založení rodiny, svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání, právo na vzdělání, právo na vlastnictví, azyl, rovnost před zákonem, zákaz diskriminace atd.¹²⁷

Článkem 43 se zřizuje úřad Evropského veřejného ochránce práv. Evropský veřejný ochránce práv řeší stížnosti, které na jednání orgánů, institucí, úřadů a agentur EU podávají občané, podnikatelé nebo organizace EU a které se týkají situací, kdy došlo k porušení zákona, nedodržení zásad správního řízení nebo došlo k porušení lidských práv.¹²⁸

Zahraničním dokumentem, který je ještě třeba zmínit, je Charta práv a svobod starších občanů, kterou vypracovala francouzská Národní nadace pro gerontologii ve spolupráci s Ministerstvem práce a sociálních věcí v roce 1966. Charta uvádí, že starší občané, bez ohledu na to, zda jsou samostatní, či potřebují péči jiné osoby, mají stejná práva a svobody, jako jiní občané, a že by měli mít možnost tyto aktivně využívat. V Chartě se píše, že stáří je obdobím života, ve kterém by měl pokračovat rozvoj lidské osobnosti, a že „*účelem Charty je připomenutí a uznání důstojnosti, kterou mají požívat starší občané se sníženou soběstačností, připomenutí a uznání jejich práv.*“¹²⁹ Dokument s podobným názvem – Evropská charta pacientů seniorů je doporučením Evropské sekce Mezinárodní gerontologické asociace.

---

¹²⁷ Úplné znění Listiny základních práv EU lze je možno nalézt:

<http://eur-lex.europa.eu/cs/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303CS.01000101.htm>

¹²⁸ http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/ombudsman/index_cs.htm, dostupné ke dni 12. 3. 2013

¹²⁹ Charta práv a svobod starších občanů, dostupné www.cggs.cz/dokumenty/duvodova_zprava.doc, ke dni 12. 3. 2013

Dokument z roku 1997 byl v naší zemi, respektive výbory České gerontologické a geriatrické společnosti ČLS JEP a České Alzheimerovské společnosti schválen v roce 1998. Úkoly jmenované v dokumentu jsou např.: zajistit kontinuitu mezi zdravotnickými a sociálními službami s cílem, aby starší občan zůstal co nejdéle ve svém domě a komunitě, garantovat, aby nedocházelo k diskriminaci z důvodu věku, pohlaví, národnosti občana atd., pomáhat starším lidem vést plnohodnotný a nezávislý život aktivních a platných členů lidského společenství.¹³⁰

2.2.5. Prohlášení ke světovému étosu

Mimo uvedené lidsko-právní dokumenty, které vznikly a nadále vznikají na poli mezinárodních organizací, stojí za zmínku ještě jeden dokument nesoucí název Prohlášení světového étosu. Autory dokumentu jsou dva katoličtí teologové – Hans Küng a Karl-Josef Kuschel. Na shromáždění Parlamentu světových náboženství v Chicagu roku 1993 listinu podepsali představitelé různých církví a hnutí.

Myšlenkou stojící na pozadí tohoto prohlášení je, že bez světového étosu nemůže existovat světový řád. Étosem však není míněná nějaká světová ideologie či světové náboženství, které by bylo směsicí světových náboženství, nebo bylo od nich zcela odlišné. Světový étos nemá nahrazovat etické nároky jednotlivých náboženství a nechce náboženství redukovat na etický minimalismus, představuje však „*minimum toho, co je světovým náboženstvím již nyní v otázce étosu společné.*“¹³¹

---

¹³⁰ Evropská charta pacientů seniorů, dostupné <http://www.umirani.cz/evropska-charta-pacientu-senioru.html>, ke dni 4. 4. 2013

¹³¹ KÜNG, KUSCHEL, *Prohlášení ke světovému étosu, Deklarace Parlamentu světových náboženství*, 5

Světový étos zdůrazňuje zodpovědnost každého člověka a vzájemnou závislost všech lidí.¹³² Vyzývá, aby se pravidlem jednání stalo biblické: „*Jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy ve všem jednejte s nimi.*“ (Mt 7, 12).

---

¹³² Autoři se odvolávají na VDLP a uvádí: „*To, co OSN slavnostně vyhlásila na rovině práva (VLDP), chceme zde potvrdit a prohloubit z hlediska étosu: jde o plnou realizaci nedotknutelnosti lidské osoby, nezcizitelnosti svobody, principiální rovnosti lidí a nutné solidarity a vzájemné závislosti všech lidí.*“ Světový étos představuje reakci na svět procházející krizí hospodářskou, ekologickou a politickou. Na svět, v němž je mnohdy náboženství zneužíváno k mocenskopolitickým účelům. Vychází z přesvědčení, že mír mezi národy není možný bez míru mezi náboženstvími. (KÜNG, KUSCHEL, *Prohlášení ke světovému étosu, Deklarace Parlamentu světových náboženství*, 32).

3. Lidská práva v České republice

Idea lidských práv se vyvíjela i v naší zemi. Její podoba byla ovlivněna sociálními podmínkami dané doby. Zatímco období okolo první světové války a především období vzniku a existence první republiky bylo ve velké míře ovlivněno americkým kontraktualismem a prohlášeními typu Deklarace nezávislosti a Prohlášením práv člověka a občana, v období po druhé světové je vývoj Československého státu ovlivněn ideologií Sovětského svazu.

Ta nechápe lidská práva jako bezpodmínečné nároky náležející bez výjimky všem, ale chápe lidská práva jako práva, kterými stát obdarovává své občany. O tomto vývoji, stejně jako o vývoji po roce 1989, pojednává tato kapitola.

3.1. Formulace lidských práv na našem území

3.1.1. Doba před a po první světové válce

V rakouské monarchii, jejíž součástí naše země byla, neexistoval nějaký ucelený katalog lidských práv podobný francouzské nebo americké deklaraci. Duch liberálních hesel francouzské revoluce, „volnost, rovnost, bratrství“ však ovlivnil i rakouskou monarchii. V roce 1811 vydaný Všeobecný zákoník občanský (ABGB)¹³³ platící pro všechny země habsburské monarchie, přiznal každému „přirozená již rozumem poznatelná práva.“¹³⁴

3.1.1.1. Washingtonská deklarace a ústava Československé republiky

Během první světové války vznikl v zahraničí odboj v čele s Tomášem Garrigue Masarykem. Masaryk odešel do zahraničí krátce po vypuknutí války, protože na rozdíl od jiných politiků nechtěl pouze pasivně čekat na porážku

---

¹³³ Zákoník platil v naší zemi až do roku 1950.

¹³⁴ ŠABATOVÁ, *Ombudsman a lidská práva*, 25

Německa a Rakousko-Uherska, ale chtěl aktivně bojovat za vznik samostatného státu, kterou prosazoval u států Dohody. Dne 15. listopadu 1915 vydal Český komitét zahraniční,¹³⁵ prohlášení o rozchodu s habsburskou monarchií a vytvoření samostatného státu,¹³⁶ který by nebyl hospodářsky a právně utlačovaný ze strany Rakouska-Uherska.

Washingtonská deklarace neboli Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou pochází z 18. října 1918 a prozatímní vláda jej vydala v Paříži. Prohlášení se stalo základním dokumentem při zrodu Československé republiky. V Deklaraci se píše, že načrtne pouze hlavní principy ústavy československého národa; „*konečné rozhodnutí o ústavě samé připadá právně vyvoleným zástupcům osvobozeného a sjednoceného lidu.*“¹³⁷ To, co Deklarace zaručuje, je: plná svoboda svědomí, náboženství, vědy, literatury, tisku. Dále právo shromažďovací a petiční, zrovnoprávnění žen s muži v oblasti politické, sociální a kulturní, slibuje stejná práva národním menšinám.¹³⁸

Většina zásad uvedených v deklaraci se stala součástí první československé ústavy, která vstoupila v platnost dne 29. února 1920 jako zákon 121/1920 Sb.

---

¹³⁵ První politický orgán zahraničního odboje.

¹³⁶ „*Usilujeme o samostatný stát. (...) Ti, kdo hájili možnost, ba nutnost Rakouska-Uherska – a byl to jednu dobu sám Palacký – chtěli federativní soustátí rovnoprávných národů a zemí; avšak Rakousko-Uhersko (---) je překážkou míru v Evropě a zvrhlo se v pouhý dobyvačný nástroj Německa směrem na východ, bez vlastního politického cíle, neschopno vytvořit organický státní celek rovnoprávných, svobodných a kulturně pokračujících národů.*“ (Prohlášení Českého komitétu zahraničního ze dne 4. 11. 1915. (Pichlík in: Lakosilová (ed), *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*, 61).

¹³⁷ WASHINGTONSKÁ DEKLARACE, in: KOZÁK, T. G. *Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918*, 70

¹³⁸ Zatímco Broklová (Broklová in: Lakosilová, *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*, 156) uvádí, že práva menšin byla v nově vzniklé Československé republice zachována a že se nejednalo pouze o menšiny národnostní (dříve označovány jako národní), ale i politické a jiné, Müller jr., soudí, že i když československé zákonodárství dávalo všem občanům menšin plná občanská práva, přiznávala je pouze jednotlivcům a upírala menšinám právo na sebeurčení. (MÜLLER, jr., *Češi a občanská společnost; Pojem, problémy, východiska*, 179). V tomto vidí Müller „*osudovou trhlinu československé demokracie*“ maje na mysli početnou menšinu německou, ze které si Hitler po nástupu k moci učinil nástroj své politiky. (Tamtéž, 180).

z. a n.¹³⁹ Hlava pátá ústavy obsahuje konkrétní „Práva a svobody, jakož i povinnosti občanské,“ např. rovnost, svoboda osobní a majetková, listovní tajemství, zvláštní ochrana manželství, rodiny a mateřství. Zákon upravuje postavení ústavního soudu, který dle zákona 162/1920 Sb. z. a n., o ústavním soudě, byl zřízen jako první svého druhu na světě vůbec.¹⁴⁰

Úkolem soudu bylo přezkoumávat, zda zákony Československé republiky a zákony sněmu Podkarpatské Rusi¹⁴¹ neodporují ústavní listině Československé republiky. Přijetím ústavy se Československo mohlo zařadit mezi moderní státy, jejichž mocenské kompetence ústava limituje.¹⁴² Tato ústava platila v naší zemi až do roku 1948.

3.1.2. Doba poválečná

Československo se po druhé světové válce částečně zapojuje do internacionalizace problematiky lidských práv. V červnu 1945 patřilo Československo dokonce k prvním signatářům Charty OSN, ale následný vývoj naší země jde již odlišným směrem. O následujících letech, či dokonce desetiletích se dá hovořit jako o době přímého porušování lidských práv, a to za pomoci Komunistické strany Československa (KSČ).¹⁴³ Ta se kromě jiného podílela na podpoře zločinů páchaných na Němcích, se kterými bylo možné jednat jako s lidmi druhé, třetí kategorie, vůči kterým bylo předem všechno

---

¹³⁹ Sbíрка zákonů a nařízení.

¹⁴⁰ ŠABATOVÁ, *Ombudsman a lidská práva*, 26

¹⁴¹ Podkarpatská Rus byla v letech 1919 – 1939 autonomní oblastí Československa.

¹⁴² ŠAMALÍK in: KUNC, *Demokracie a ústavnost*, 36

¹⁴³ KSČ se za značné pomoci Rudé armády podařilo přerušit právní kontinuitu státu. Např. v Kroměříži předseda národního výboru Alexej Čepička zastavil činnost okresního soudu a prohlásil, že národní výbor má veškerou moc zákonodárnou, výkonnou a soudní. Dále prohlásil, že poruší zákon tolikrát, kolikrát to bude politicky prospěšné. V roce 1946 prohlásil pozdější prezident ČSR Klement Gottwald, že: „*Soudce musí soudit podle zákona s přihlédnutím k mínění lidu a stanovisku vlády.*“ (HEJL, *Zpráva o organizovaném násilí*, 14 – 15). Od této koncepce vedoucí strana (KSČ) nikdy neustoupila.

dovoleno. Osoby německé a maďarské národnosti byly přes noc vyhlášeny za státně nespolehlivé, takže presumpce nevinu byla už tehdy zrušena.¹⁴⁴

Příkladem porušování lidských práv vedle uváděného odsunu československých občanů německé národnosti, odsunutých dle právně a morálně neobhajitelného principu „kolektivní viny“¹⁴⁵, je vydání prezidentského dekretu č. 33/1945 Sb. z. a n., kterým byli všichni českoslovenští Maďaři zbaveni státního občanství a majetku. Jejich odsun se nepovedl, ale jejich postavení ve státě se nikterak nezlepšilo. Ztratili školy, pozbyli všech národnostních a politických práv a měli být poslovanštěni či poslovenštěni. Jiným dekretem¹⁴⁶ byli Maďaři násilně odvezeni do českých zemí a bylo s nimi zacházeno jako s otroky.¹⁴⁷

3.1.3. Vývoj v letech 1948 – 1977

3.1.3.1. Nová ústava ČSR

V únoru 1948 převzala moc ve státě KSČ v čele s Klementem Gottwaldem a v květnu téhož roku schválil parlament novou ústavu, která značně krátila občanská práva. Z pojmu „svrchovaný lid“, který se v ústavě vyskytuje lze usuzovat na potlačení práv jedince. Tezi podporují i další ustanovení ústavy: např. v článku III. ústavy je v bodě jedna uvedeno, že: „*Práce ve prospěch celku a účast na ochraně státu je obecnou povinností.*“ Kapitola první ústavy – práva a povinnosti občanů v §34 uvádí, že obrana státu a jeho lidově demokratického zřízení je dokonce „*vrcholnou povinností každého občana.*“¹⁴⁸

Řada svobod byla ústavou garantována. Např. svoboda svědomí a vyznání – tyto jsou ústavou zaručeny, nemohou však „*býti důvodem k tomu,*

---

¹⁴⁴ HEJL, *Zpráva o organizovaném násilí*, 13 – 14, 20

¹⁴⁵ Tamtéž, 13

¹⁴⁶ Dekret 88/1945 Sb. z. a n., o všeobecné pracovní povinnosti.

¹⁴⁷ HEJL, *Zpráva o organizovaném násilí*, 45

¹⁴⁸ ÚSTAVA ČSR z 9. května 1948, 7, 18

aby někdo odpíral plnit občanskou povinnost uloženou zákonem.“¹⁴⁹ Ústava zaručovala také např. svobodu projevu a možnost svobodně se vyjadřovat slovem, písmem, tiskem, obrazem. Svobodu ale nebylo možné využívat, neboť všechna média byla ve vlastnictví státu.

Nástupem komunistického režimu ztratili občané ČSR možnost svobodně volit. V ústavě se sice v článku IV. píše o tom, že státní moc vykonávají zastupitelské orgány, které jsou lidem voleny, pravdou však je, že občané neměli při volbách možnost volit z více kandidátů, protože existovala pouze jedna kandidátka. KSČ však novou ústavu vydávala za plnohodnotnou z hlediska základních práv a svobod, protože se občanům přiznávají práva sociální – např. právo na práci, právo na zaopatření v případě nemožnosti obživy. Ústavou byl také zrušen Ústavní soud, protože jeho existence byla KSČ chápána jako rozporná se základním ústavním principem, že „*lid je jediným zdrojem veškeré moci ve státě.*“¹⁵⁰

3.1.3.2. Padesátá léta

Padesátá léta jsou známá jednak proticírkevními akcemi, které měly zastráhit věřící a jejichž výsledkem bylo zrušení řady klášterů mužských řádů,¹⁵¹ později byly zrušeny i ženské kláštery, za druhé vykonstruovanými procesy, např. s generálem Heliodorem Píkou, Rudolfem Slánským, Miladou Horákovou,¹⁵² a dalšími. Řada lidí byla v rámci procesů odsouzena k trestu smrti, velké množství skončilo v internačních táborech, odkud se, pokud je přežili, navraceli s podlomeným zdravím.¹⁵³

---

¹⁴⁹ § 15 ÚSTAVY z 9. května 1948, 13

¹⁵⁰ ŠABATOVÁ, *Ombudsman a lidská práva*, 28

¹⁵¹ V rámci proticírkevních aktivit byla odsouzena řada představených klášterů.

¹⁵² Všichni jmenovaní byli odsouzeni k trestu smrti. H.Píka byl popraven v roce 1949, R. Slánský v roce 1952 a M. Horáková v roce 1950.

¹⁵³ Obvinění souzených osob byla vymyšlená, cílem procesů bylo zbavit se

3.1.3.3. Ústava Československé socialistické republiky

V roce 1960 vstupuje v ČSR, respektive v ČSSR (Československá socialistická republika)¹⁵⁴ v platnost nová ústava (zákon 100/1960 Sb.). Ústava kromě zavedení vedoucí úlohy KSC v státě, jmenuje i práva a povinnosti občanů, např. právo na práci, které je v Prohlášení v bodě II. ústavy uvedeno nikoliv jako právo, ale jako povinnost každého občana ČSSR, v ústavě se doslova píše: „*Osvobozená lidská práce se stala základním činitelem v celé naší společnosti. Je nyní nejen povinností, ale věcí cti každého občana.*“¹⁵⁵ Ústava uvádí řadu dalších práv a svobod, mimo jiné rovnoprávnost všech občanů bez ohledu na rasu či národnost, rovné postavení mužů a žen, právo na odměnu za vykonanou práci, právo na odpočinek po vykonané práci, právo na vzdělání atd.

Na první pohled se jedná o ústavu, která si klade za cíl respektování a naplňování občanských práv, avšak jejich dodržování bylo jen zdáním, nikoliv skutečností.¹⁵⁶ Jak o osmnáct let později napsal Václav Havel v Moci bezmocných, když by přišel do naší země člověk, který by ji znal a hodnotil pouze na základě existujících zákonů, nechápal by, nač si lidé ztěžují, a Havel jmenuje: skrytá manipulace soudů a prokuratur, svévole bezpečnostních orgánů státní moci a jejich nadřazenost justici „*a samozřejmě naprostá lhotejnost k pozitivním klauzulím právního řádu (práva občana).*“¹⁵⁷

---

osob režimu nepohodlných. Obvinění byli při výsleších často mučeni. (HEJL, *Zpráva o organizovaném násilí*, 61 – 88).

¹⁵⁴ Název republiky na ČSSR byl změněn právě touto ústavou.

¹⁵⁵ Článek II. ÚSTAVY ČCSR, dostupné sccp.prf.cuni.cz/lex/100-60.doc, ke dni 27. 2. 2013

¹⁵⁶ Komárková zastává názor, že státy vyznávající marxismus, tedy i ČSSR, povýšily občanství na nejvyšší životní polohu a zbavily tak člověka odpovědnosti a zájmu o veřejné věci a jedinou životní hodnotou činí soukromý život a konzumní požitky.

(KOMÁRKOVÁ, *Původ a význam lidských práv*, 216)

¹⁵⁷ HAVEL, *Moc bezmocných*, 39

3.1.3.4. Pražské jaro

Pojmem Pražské jaro se označuje demokratizační proces ČSSR v roce 1968. Příčinami a podrobným průběhem tohoto procesu se není třeba podrobně zabývat. Důležité je vědět, že se proces nesl ve znamení změn uvnitř KSČ, kdy do vedení strany byli zvoleni reformní komunističtí politikové, kteří se v dubnu 1968 zasadili o schválení Akčního programu KSČ, jehož snahou bylo uskutečnění demokratizace socialistického systému.¹⁵⁸ Program, který měl být pokusem o reformu v oblasti politické, ekonomické i sociální,¹⁵⁹ sice i nadále počítal s vedoucí úlohou KSČ ve státě, zároveň ale přitakával dodržování demokratických práv a svobod občanů.¹⁶⁰

Leč plánované reformy neprobíhaly hladce (uvnitř KSČ stále bylo množství tzv. konzervativních komunistů, kteří změny nechtěli), na což poukázal např. manifest známý jako Dva tisíce slov (celý název Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem) iniciovaný pracovníky Československé akademie věd a zveřejněný spisovatelem Ludvíkem Vaculíkem, který kritizuje stávající poměry a vyzývá občany, aby se sami podíleli na reformním procesu.¹⁶¹

Chystané reformy se také nesetkaly s pochopením ostatních členů Varšavské smlouvy.¹⁶² Byl to především Sovětský svaz (SSSR), který kritizoval vývoj v ČSSR. Obrodný proces byl násilně ukončen vpádem vojsk Varšavské smlouvy,¹⁶³ které zahájily invazi na území ČSSR v noci z 20. na 21.

---

¹⁵⁸ V červnu 1968 byl také schválen zákon o soudní rehabilitaci (zákon 82/1968 Sb.), který napravil křivdy protiprávně odsouzených v padesátých letech. Také cenzura byla novelou tiskového zákona zrušena. (KRONIKA 1968 – 2008, 799)

¹⁵⁹ Akční program KSČ, dostupné http://www.totalita.cz/vysvetlivky/akcni_prg68.php, ke dni 27. 2. 2013

¹⁶⁰ KRONIKA ČESKÝCH ZEMÍ, 1968 – 2008, 798

¹⁶¹ Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem, dostupné http://www.svedomi.cz/dokdoby/19680627_dvatisiceslov.htm, ke dni 27. 2. 2013

¹⁶² Evropský vojenský pakt zemí východního bloku, který existoval mezi lety 1955 – 1991.

¹⁶³ Jednalo se o vojska SSSR, vojska lidových republik Maďarsko, Polsko a Bulharsko a vojsko NDR.

srpna 1968. Vpád vojsk na území ČSSR vyvolal řadu protestů, např. demonstrace ke dni výročí vzniku Československa dne 28. října či demonstrace při oslavě VŘSR dne 7. listopadu následovaná studentskou stávkou v druhé polovině listopadu. Studenti požadovali, aby vláda stanovila závazný termín pro odchod „spřátelených“ vojsk, také požadovali, aby byla dodržována lidská práva a svoboda slova.

Jedním z účastníků uvedených protestů byl i student Filozofické fakulty Jan Palach, který se proti stávajícím poměrům rozhodl protestovat vlastním způsobem. O Vánocích 1968 při návštěvě svého učitele dějepisu ze základní školy Palach prohlásil: „*Český národ jako by ztratil veškerou naději. Pořád se mluví a mluví.(...)Někdo by měl národu sáhnout do svědomí, probudit lidi z beznaděje.*“¹⁶⁴ Jan Palach se na protest a pro probuzení národa z lhostejnosti dne 16. ledna 1969 upálil. Palachovou inspirací byly články o sebeobětování buddhistických mnichů, kteří takto protestovali proti potlačování náboženských svobod. Palach měl starost o důstojný a svobodný život všech lidí, usiloval o spravedlnost a pravdu a pochopil, že někdy je k jejich dosažení třeba postoupit i oběť nejvyšší.¹⁶⁵

Palachův počín, který v únoru 1969 následoval další student, tentokrát student Střední průmyslové školy železniční v Šumperku, Jan Zajíc, žel bývá ještě v dnešní době zpochybňován a označován za skutek psychicky narušeného člověka.¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ BENEŠOVÁ, in: Reflex 8/2013, 30

¹⁶⁵ Takto hovořil o Palachovi nad jeho hrobem evangelický farář Jakub Trojan. (BENEŠOVÁ, in: Reflex 8/2013, 29 – 33).

¹⁶⁶ Např. Miroslav Grebeníček, bývalý předseda Komunistické strany Čech a Moravy v únoru 2013 prohlásil, že označovat Palachův čin za symbol boje proti totalitní komunistické moci je zcela zavádějící. (BENEŠOVÁ, in: Reflex 8/2013, 29)

3.1.3.5. Charta 77

Občanská iniciativa Charta 77 se začala formovat po procesu s rockovou skupinou The Plastic People of the Universe v roce 1976. Charta 77 byla neformálním a otevřeným společenstvím lidí s různou vírou, profesí, přesvědčením, kteří sdíleli jednotnou myšlenku, a to zasazovat se o dodržování lidských a občanských práv.

Začátek působení Charty 77 bývá dáván do souvislosti s přijetím dvou mezinárodních paktů vydaných OSN v roce 1966, které ČSSR ratifikovala v roce 1975 a které vstoupily v ČSSR v platnost jako vyhlášky 120/1976 Sb. dne 23. března 1976.¹⁶⁷ Havel, který byl jedním z organizátorů a mluvčích Charty 77, označil vystoupení Charty 77 za „nejdůležitější politickou událost od doby nástupu Husákova vedení v roce 1969.“¹⁶⁸

Charta 77 ve svém prohlášení z ledna 1977 kladně hodnotí přijetí ČSSR výše uvedených paktů, avšak poukazuje na to, že navzdory těmto dohodám, které se stát zavázal dodržovat, je řada občanských práv platných pouze teoreticky, nikoliv v reálném životě. V prohlášení se doslova píše: „*Jejich zveřejnění (svobody a práva, která pakty zaručují – pozn. autorky) nám ale s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v naší zemi zatím – bohužel – jen na papíře.*“¹⁶⁹

Reakce na prohlášení Charty 77 na sebe nedalo dlouho čekat. Již 12. ledna vyšel v Rudém právu článek s názvem Ztroskotanci a samozvanci, který Chartu 77 označil za „skupinu lidí ze zkrachovalé československé reakční buržoazie“ a její prohlášení za akt, v jejímž pozadí stojí „antikomunistické a sionistické centrály.“¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

¹⁶⁸ HAVEL, *Moc bezmocných*, 19

¹⁶⁹ Prohlášení Charty 77 z 1. ledna 1977

dostupné <http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/2>, ke dni 27. 2. 2013

¹⁷⁰ Ztroskotanci a samozvanci, dostupné <http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/6>,

Následně dne 28. 1. 1977 se pak v Národním divadle sešli přední čeští a slovenští umělci a představitelé uměleckých svazů, kteří společně s představiteli Ústředního výboru KSČ odsoudili prohlášení Charty 77. Na setkání bylo přečteno prohlášení *Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*, kde se např. píše:

*„Proto také pohrdáme těmi, kdo v nezkrotné pýše ješitné nadřazenosti, sobeckém zájmu nebo dokonce za mrzký peníz se kdekoliv na světě – a také u nás se našla taková skupinka odpadlíků a zrádců – odtrhnou a izolují od vlastního lidu, jeho života a skutečných zájmů a s neúprosnou logikou se stávají nástrojem antihumanistických sil imperialismu a v jejich službě hlasateli rozvratu a nesvárů mezi národy.“*¹⁷¹

Prohlášení bylo účastníky setkání podepsáno a v příštích dnech k prohlášení přibývaly podpisy dalších spisovatelů, malířů, hudebníků, později také podpisy občanů neuměleckých profesí. Tato iniciativa proti Chartě 77 se nazývá Anticharta.¹⁷²

Nesvobodné poměry panující v naší zemi způsobily, že se ani právní věda nezabývala otázkou lidských práv. Pokud by tak činila, narazila by na rozpor mezi závazky státu vyplývající zejména z ratifikace obou mezinárodních smluv a skutečností. Vzniklý nesoulad mezi těmito pakty a existující československou ústavou a zákony státní moc až do roku 1989 neřešila.¹⁷³

3.1.4. Doba let osmdesátých

Z následujících událostí, které svědčí o porušování lidských práv v naší zemi, je třeba ještě uvést havárii jaderné elektrárny v Černobyli na Ukrajině,

---

ke dni 27. 2. 2013

¹⁷¹ Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru ze dne 28. 1. 1977, dostupné <http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/4>, ke dni 27. 2. 2013

¹⁷² KRONIKA 1968 – 2008, 820

¹⁷³ ŠABATOVÁ, *Ombudsman a lidská práva*, 30, 35

ke které došlo 26. dubna 1986. Československý tisk, který o havárii poprvé informoval až čtyři dny poté, udával, že: „...na našem území nedošlo k žádnému zvýšení radioaktivity.“¹⁷⁴ Teprve začátkem května bylo přiznáno mírné zvýšení radioaktivity. Na oficiální úrovni chyběly jakékoliv základní informace o rozsahu havárie, stejně jako základní hygienické pokyny k ochraně obyvatel. Postoj vlády kritizovala Charta 77, která požadovala zveřejnění přesných informací o tom, kdy, jaká území a v jaké míře byla radioaktivitou zasažena, co vedlo k havárii, jaká budou přijata opatření atd. Ve svých požadavcích se Charta 77 odvolávala na základní lidská práva, a to na právo na život a zdraví.¹⁷⁵

Čtyřicetiletá etapa komunistické nadvlády v naší zemi byla ukončena v roce 1989. Jak již bylo v textu řečeno, byť v souvislosti s jinou událostí, není třeba zabývat se jednotlivými událostmi, které ke svržení komunistického režimu vedly, a uvádět detaily onoho procesu.¹⁷⁶ Zmínit jméno Václava Havla, který stál v čele nově vzniklého Občanského fóra (OF) – širokého občanského hnutí a který se 29. prosince 1989 stal československým prezidentem, je ale nezbytné. S jeho výrokem „Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí“ lze uzavřít tuto kapitulu pojednávající v naší zemi o době, která nepřála lidským právům a již se končí období vlády KSČ v naší zemi.

---

¹⁷⁴ KRONIKA 1968 – 2008, 837

¹⁷⁵ Tamtéž

¹⁷⁶ Samotnému pádu komunistické vlády předcházela řada demonstrací, např. v lednu, u příležitosti uctění památky Jana Palacha, v srpnu, kdy občané protestovali proti okupaci ČSSR armádami pěti zemí Varšavské smlouvy, či v říjnu při oslavách vzniku samotného Československa. Hlavní vlna demonstrací pak začala 17. listopadu, kdy se sešli studenti pražských škol, aby uctili památku studenta Jana Opletala, který byl zavražděn nacisty 17. listopadu 1939. V červenci 1989 byla představiteli opozičních skupin zformulována petice Několik vět, která vyzývá vedení země, aby pochopilo, že nastal čas ke změnám, a že tyto změny mohou být účinné pouze tehdy, pokud jim bude předcházet svobodná a demokratická diskuse vedení země s občany (KRONIKA 1968 – 2008, 844).

3.2. Lidská práva po roce 1989

3.2.1. Listina základních práv a svobod

*„Teprve v devadesátých letech 20. století mohlo začít vytváření moderního demokratického právního státu. Jeho podstatnou složkou byla transformace stávajících institucí, ale i utváření nových institucí určených k ochraně práv a svobod.“*¹⁷⁷

Významným počinem na poli lidských práv bylo sepsání Listiny základních práv a svobod (LZPS či Listina)¹⁷⁸ představující úplný katalog lidských práv. LZPS je součástí ústavního pořádku České republiky, respektive ústavní zákon¹⁷⁹ určil právní sílu LZPS jako nadústavní.

Listina obsahuje základní lidská práva, např. právo na život a jeho ochranu již před narozením, zákaz trestu smrti, zákaz mučení či jiného krutého, nelidského, ponižujícího zacházení či trestu, osobní svobodu, presumpci neviny, právo na zachování lidské důstojnosti, osobní cti a dobré pověsti a ochrana jména, nedotknutelnost obydlí, svoboda pohybu a pobytu, svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání, politická práva jako např. svoboda projevu, právo na informace, petiční právo, shromažďovací atd.

Dále Listina obsahuje práva národnostních menšin. *„Příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu.“*¹⁸⁰ Občanům menšin se zaručuje všestranný rozvoj, zejména rozvoj kultury, právo přijímat a rozšiřovat informace v mateřském jazyce, právo sdružovat se v národnostních sdruženích atd.

Kromě těchto práv Listina obsahuje práva hospodářská, sociální a kulturní, např. právo na svobodnou volbu povolání, zakládání odborových organizací, spravedlivou odměnu za práci, hmotné zabezpečení ve stáří, právo na vzdělání atd.

---

¹⁷⁷ ŠABATOVÁ, *Ombudsman a lidská práva*, 36

¹⁷⁸ Ústavní zákon 2/1993 Sb.

¹⁷⁹ zákon 1/1993 Sb., který vstoupil v platnost 1. ledna 1993.

¹⁸⁰ Čl. 24 LZPS

Poslední oblastí práv, kterou Listina upravuje, je právo na soudní a jinou právní ochranu, např. „Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.“¹⁸¹

3.2.1.1. Ústavní soud

Ústavou je zřízen Ústavní soud jako soudní orgán ochrany ústavnosti.¹⁸² Ústavní soud je svými kompetencemi výlučným garantem dodržování ústavních omezení státní moci. Rozhoduje o souladu či nesouladu zákonů s Ústavou a LZSP, o tom, zda došlo či nikoliv k porušení základních práv a svobod, tzn., že na Ústavní soud je možné se obrátit s individuální stížností proti pravomocnému rozhodnutí a jinému zásahu veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod.¹⁸³ Nad Ústavním soudem není již jiné vnitrostátní instituce, která by jeho závěry přezkoumávala.¹⁸⁴

3.2.2. Mezinárodní lidsko-právní dokumenty

Ústava ČR v článku 10. uvádí, že mezinárodní smlouvy ratifikované Českou republikou, k nimž se ČR zavázala, jsou součástí právního řádu a jestliže smlouva stanovuje něco jiné než zákon, platí ustanovení smlouvy, tzn., že má nadzákonní právní sílu, tedy platí před zákonem. Po roce 1989, konkrétně v roce 1993, kdy vznikla samostatná Česká republika, vstoupila naše země do mezinárodních organizací OSN a Rady Evropy, v roce 2004 se stala členem Evropské unie. S členstvím v těchto organizacích souvisí i ratifikace řady mezinárodních smluv týkajících se lidských práv. O Mezinárodních

---

¹⁸¹ Čl. 36 ods. 1., LZPS

¹⁸² Zákon 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů

¹⁸³ ŠABATOVÁ, *Ombudsman a lidská práva*, 37

¹⁸⁴ ŠAMALÍK *in*:KUNC, *Demokracie a ústavnost*, 129 – 130

paktech vydaných v roce 1966 Valným shromážděním OSN, jež vstoupily v roce 1976 v platnost v tehdejší ČSSR, již řeč byla.

Z dalších dokumentů jsou to především:¹⁸⁵ Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, Opční protokol k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, Úmluva o právech dítěte, Evropská úmluva proti mučení a nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání, Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, Evropská sociální charta, Listina základních práv Evropské unie, Charta práv umírajících (doporučení Rady Evropy č. 1418), Charta práv a svobod starších občanů, Úmluva o ochraně osob se zdravotním postižením.

3.2.3. Veřejný ochránce práv

Dne 8. prosince 1999 vstoupil v platnost zákon 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv. Veřejný ochránce práv¹⁸⁶ působí k ochraně osob před jednáním úřadů a dalších institucí, které zákon jmenuje, pokud je tato činnost v rozporu s právem, neodpovídá zásadám demokratického státu, jakož i před jejich nečinností a „*tím přispívá k ochraně základních práv a svobod.*“¹⁸⁷

Ochránce také provádí systematické návštěvy míst, kde se zdržují osoby omezené na svobodě veřejnou mocí nebo v důsledku závislosti na poskytované péči. Cílem návštěv je posílení ochrany těchto osob před mučením, krutým, nelidským, ponižujícím zacházením nebo trestáním a jiným špatným zacházením.¹⁸⁸ Jedná se např. o zařízení, v nichž je vykonávaná vazba, trest odnětí svobody, ochranná či ústavní výchova, ochránce dále navštěvuje místa,

¹⁸⁵ Ne všechny z uvedených dokumentů jsou právně závazné, některé jsou „pouze“ ve formě doporučení či prohlášení.

¹⁸⁶ Též ombudsman či ochránce.

¹⁸⁷ § 1 ods. 1. zákona 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů

¹⁸⁸ Činnost vykonává na základě přijetí Opčního protokolu k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, který ČR přijala v roce 2006. Veřejný ochránce práv se tak stal tzv. národním preventivním mechanismem.

„kde se nacházejí nebo mohou nacházet osoby omezené na svobodě v důsledku závislosti na poskytované péči, zejména zařízení sociálních služeb a jiná zařízení poskytující obdobnou péči...“¹⁸⁹

V roce 2009 se ochránce stal národním tělesem pro rovné zacházení a ochrany před diskriminací.¹⁹⁰ Úkolem ochránce je prosazovat právo na rovné zacházení se všemi osobami, bez ohledu na jejich rasu, etnický původ, sexuální orientaci, věk, národnost, zdravotní postižení, náboženské vyznání, víru nebo světový názor.

Ochránce provádí nezávislá šetření, ať už z podnětu či sám za sebe, ale nemůže nahrazovat činnost orgánů státní správy a nemůže měnit či dokonce rušit jejich rozhodnutí. Avšak při zjištění pochybení může od úřadů či institucí požadovat nápravu. Ombudsman také disponuje zvláštním oprávněním ve vztahu k Ústavnímu soudu. Oprávnění spočívá v možnosti podávat vlastní návrhy na zrušení podzákonných právních předpisů nebo jejich částí. Jde především o obecně závazné vyhlášky obcí, vyhlášky ministerstev apod.¹⁹¹

Na ombudsmana se může obrátit člověk, který např. nesouhlasí s postupem či rozhodnutím úřadu nebo tehdy, když je úřad nečinný, dále v situacích, kdy se člověk domnívá, že měl být účastníkem řízení a nebyl k němu přizván, také v případech, kdy došlo k arogantnímu nebo nevhodnému jednání ze strany úředníka. Stížnost může podat ten člověk, jenž se domáhá ochrany svých práv či jeho zákonný zástupce. Proti ombudsmanovu rozhodnutí není přípustný žádný opravný prostředek.¹⁹²

---

¹⁸⁹ § 1, ods. 3., písm. c) zákona 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů

¹⁹⁰ V souladu se směrnicemi EU, mezinárodních smluv a českých zákonů, zejména zákona 198/2009 Sb., antidiskriminační zákon.

¹⁹¹ § 64 odst. 2 písm. zákona 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů

¹⁹² www.ochrance.cz, ke dni 27. 3. 2013

3.2.4. Vládní instituce na ochranu lidských práv

Ochranou základních práv a svobod se vedle veřejného ochránce zabývají další vládní instituce, především Rada vlády pro lidská práva (Rada) zřízená usnesením vlády dne 9. prosince 1998. Rada je poradním orgánem vlády ČR (její činnost zajišťuje Úřad vlády ČR) pro otázky ochrany lidských práv a základních svobod. Kromě dodržování a naplňování Ústavy a LZPS, Rada sleduje vnitrostátní plnění mezinárodních závazků ČR v oblasti ochrany lidských práv a základních svobod, předně závazků plynoucích z Mezinárodních paktů,¹⁹³ Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, Úmluvy o právech dítěte, Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace, Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání a Evropské úmluvy zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení a trestání.¹⁹⁴

Rada sleduje naplňování lidských práv a základních svobod v ČR, „zpracovává pro vládu návrhy týkající se koncepcí politiky v jednotlivých oblastech ochrany lidských práv, hodnotí legislativní i jiné návrhy a opatření vlády i jednotlivých ministerstev z hlediska ochrany lidských práv, odhaluje možné problémy a nedostatky a doporučuje vládě opatření k jejich řešení.“¹⁹⁵

Dalším poradním orgánem vlády je Rada vlády pro seniory a stárnutí populace (Rada pro seniory) v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí. Rada pro seniory byla zřízena usnesením vlády dne 22. března. 2006.

---

¹⁹³ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

¹⁹⁴ Při Radě vlády pro lidská práva existuje Výbor proti mučení a jinému nelidskému, krutému, ponižujícímu zacházení a trestání. Výbor dává Radě podněty ke zvýšení úrovně a dodržování lidských práv v ČR a podílí na vypracování zpráv pro kontrolní mechanismy mezinárodních smluv.

¹⁹⁵ <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/rlp-uvod-17537/>, dostupné 27. 3. 2013. Rada má 21 členů z řad odborné veřejnosti (členem je i veřejný ochránce lidských práv) a státní správy (zástupci ministerstev), předsedkyní Rady je zmocněnkyně vlády pro lidská práva.

Rada usiluje o vytvoření podmínek pro důstojné, zdravé a aktivní stárnutí a stáří v ČR. Rada pro seniory nemá pravomoc prošetřovat stížnosti občanů.

Konkrétní činnost Rady pro seniory spočívá v návrzích koncepčních a legislativních řešení významných otázek života seniorů, navrhuje vládě opatření směřující k ochraně lidských práv seniorů, spolupracuje a iniciuje spolupráci mezi orgány veřejné správy, občanskými sdruženími seniorů a dalšími fyzickými a právníckými osobami, které působí v této oblasti, sleduje a vyhodnocuje dokumenty Evropské unie a dalších mezinárodních organizací zabývajících se právy seniorů a předkládá vládě návrhy k jejich uplatnění v dílčích politikách.¹⁹⁶

Odbor lidských práv a transformační politiky při Ministerstvu zahraničí, zpracovává problematiku lidských práv a základních svobod v prostředí mezinárodního společenství, a to především v orgánech mezinárodních organizací jako OSN, Rada Evropy, OBSE.¹⁹⁷ Rovněž Ministerstvo spravedlnosti ČR má co do činění s lidskými právy. Toto ministerstvo je pověřeno vyřizováním stížností proti ČR k Evropskému soudu pro lidská práva a k Výboru OSN pro lidská práva.

---

¹⁹⁶ Dostupné <http://www.mpsv.cz/cs/2858>, ke dni 27. 3. 2013. Rada pro seniory má 4 pracovní skupiny – Pracovní skupina pro zdravotní a sociální politiku, zdravotní a sociální služby, pracovní skupina pro trh práce, celoživotní učení a hmotné zabezpečení, pracovní skupina pro podporu informovanosti, společenské participace a odstraňování diskriminace starších lidí, pracovní skupina pro bydlení a rezidenční sociální služby. V roce 2007 přibýly k těmto skupinám ještě 2 ad hoc skupiny – pro dlouhodobou péči a skupina pro informační a komunikační technologie, dostupné (<http://www.mpsv.cz/cs/2867>), ke dni 27. 3. 2013.

Na 18. Zasedání Rady vlády pro seniory a stárnutí populace byl představen právně nezávazný dokument Charta občanské společnosti – pro důstojný život seniorů, kterou vypracovala Asociace poskytovatelů sociálních služeb ve spolupráci s Diakonií ČCE, Asociací krajů ČR a Radou seniorů ČR. Charta má napomoci ke zlepšení práv seniorů, dostupné http://www.mpsv.cz/files/clanky/14582/zapis_20121217.pdf, ke dni 18. 4. 2013. Obsah Charty lze nalézt např. na <http://socialnisluzby.plzen.eu/aktuality-3/archiv-aktualit-2012/charta-obcanske-spolecnosti-pro-dustojny-zivot-senioru-v-cr.aspx>.

¹⁹⁷ Organizace pro spolupráci a bezpečnost v Evropě, dostupné http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/dalsi_informace/odbor_lidskych_prav.html, ke dni 1. 4. 2013

3.2.5. Nevládní organizace

V naší zemi působí nevládní organizace zabývající se lidským právy. Zřejmě nejznámějšími jsou: pobočka mezinárodní organizace Amnesty International, jejímiž cíli jsou např. zrušení trestu smrti a zastavení mučení, odstranění diskriminace, boj proti chudobě atd., Nadace Člověk v tísni, Český helsinský výbor, Organizace pro pomoc uprchlíkům, Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, Liga lidských práv a řada dalších.

4. Práva seniorů v zařízení sociálních služeb

Předchozí kapitola podala přehled právních norem, vládních i nevládních institucí, které mají co do činění s lidskými právy, respektive s ochranou lidských práv a základních svobod. Vedle těchto skutečností předložila stručný historický vývoj lidských práv v naší zemi.

Poslední kapitola se věnuje právům seniorů v zařízení sociálních služeb, a to jak po stránce teoretické, tak po stránce praktické. Netýká se pouze opatření a norem, které stát užívá k ochraně těchto osob, ale hledá, zda jsou práva seniorů v zařízení sociálních služeb dodržována či nikoliv. Jelikož téma zahrnuje sociální služby, je v kapitole rovněž uveden zákon o sociálních službách, který představuje základní legislativní rámec pro jejich poskytování.

4.1. Teorie práv seniorů v zařízení sociálních služeb

4.1.1. Období Rakouska-Uherska

Třetí kapitola začínala obdobím Rakouska-Uherska, proto i stručná historie sociálních služeb začne shodným obdobím. Péči zejména o chudé, choromyslné, sirotky, osamělé chudé matky zajišťoval tzv. chudinský zákon z roku 1868, který ukládal každé obci pečovat o občana, který se ocitl v nouzi a který do obce patřil domovským zákonem. V případě „okamžité nouze“ měla obec povinnost se postarat i o občana, který k ní domovské právo neměl.

Péče spočívala v poskytnutí nezbytné výživy, ošetření v nemoci, v péči a výchově potomků chudého občana. Další formou péče bylo umístění občana do obecního ústavu (chudobinec, chorobinec), případně mohl být ubytován v obecním domku, kdy mu byla obyvateli obce zajišťována strava.¹⁹⁸

---

¹⁹⁸ ŠIKLOVÁ in: MATOUŠEK, *Základy sociální práce*, 115 – 116

Nově vzniklý československý stát přijal sociální legislativu Rakouska-Uherska, ale další vývoj vyvolal „*potřebu nových sociálních opatření a vyžadoval vlastní a nezávislé postupy, citlivě reagující na domácí prostředí.*“¹⁹⁹ V době první republiky je péče poskytována jak veřejnoprávními subjekty, tak soukromoprávními institucemi (např. církvemi), včetně dobrovolných organizací. Zákonem je ustanoveno sociální pojištění, nově vzniká ministerstvo sociální péče. Péče je poskytována zejména válečným veteránům, nezaměstnaným, chudým, dětem a mládeži. Taktéž se péče zaměřovala na boj proti sociálně-patologickým jevům (např. alkoholismus, prostituce, pohlavní choroby).²⁰⁰

4.1.2. Období po 2. světové válce do roku 2007

Rok 1948 přinesl řadu změn na poli sociální práce a sociální politiky. Sociální problémy jsou po roce 1948 chápány jako přežitky kapitalistického a společenského řádu, které automaticky zaniknou, až zmizí jejich ekonomická základna, respektive až zmizí třídní rozdíly a zvítězí socialismus. Stát na sebe vzal sociální ochranu a sociální zabezpečení veškerého obyvatelstva. Sociální péče byla zcela závislá na státních úradech, stát převzal všechny charitativní ústavy, domovy odpočinku, dětské domovy, výchovné ústavy, které až dosud provozovala církve.

Sociální péče byla redukována pouze na výplatu finančních dávek. Původní domovy pro staré lidi se v padesátých letech v mnoha případech změnilly na zdravotnická zařízení, než se postupem času ukázalo, že ne všichni jsou schopni se postarat o svoje staré rodiče.

V šedesátých letech byly sociální problémy často označovány jako nemoci, a proto docházelo k jejich medikalizaci. Řešení těchto problémů

---

¹⁹⁹ ŠIKLOVÁ in: MATOUŠEK, *Základy sociální práce*, 118

²⁰⁰ Tamtéž, 119 – 126

spočívalo v zavírání osob do ústavů, do psychiatrických, protialkoholních léčeben, domovů důchodců či léčeben pro dlouhodobě nemocné.

Velkou rozhodovací moc v sociálních věcech měly národní výbory, při okresních a krajských národních výborech byly zřizovány různé komise, např. komise péče o rodinu a děti. Normalizace s sebou přinesla jistý posun v přístupu k sociálním problémům – ty je třeba řešit i za socialismu. Obvyklými sociálními problémy byly: bída Rómů (občanů cikánského původu, jak byli označováni), nízké důchody starých lidí, dlouhé čekací lhůty na nedostatečně vybavené domovy důchodců, otřesné podmínky v léčebnách dlouhodobě nemocných a řada dalších.²⁰¹

Politický převrat v roce 1989 s sebou přinesl řadu změn. Ty se týkaly jednak obnovy vzdělávání v sociální práci, za druhé deinstitucionalizace sociálních služeb, která je typická pro léta devadesátá. Cílem deinstitucionalizace bylo vytvoření alternativ k tradiční, většinou ústavní péči. Vznikla tak řada nestátních, církevních i necírkevních organizací, které chtěly a začaly poskytovat sociální péči.

4.1.3. Zákon o sociálních službách – malý exkurz

Hlavní zásady zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (Zákon či ZSS) jsou zachování lidské důstojnosti při poskytování sociálních služeb, dále takový způsob a rozsah poskytování sociálních služeb, které vycházejí z individuálních potřeb osob a které napomáhají sociálnímu začleňování. Služby mají být vždy poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě tak, aby bylo vždy důsledně zajištěné dodržování lidských práv a základních svobod osob.

---

²⁰¹ ŠIKLOVÁ in: MATOUŠEK, *Základy sociální práce*, 139 – 152

ZSS upravuje ještě příspěvek na péči, který se poskytuje osobám závislým na pomoci jiné fyzické osoby. Příspěvek slouží k tomu, aby si za něj osoba „nakoupila“ potřebné sociální služby (či jiné formy pomoci dle ZSS), aby jí pomohly při zvládnání základních životních potřeb.

ZSS dále upravuje druhy a formy sociálních služeb, jmenuje zařízení sociálních služeb, podmínky poskytování sociálních služeb a způsob, jakým je prováděna kontrola kvality poskytovaných služeb.

4.1.3.1. Sociální služby

Sociální služby mohou být poskytovány jako služby pobytové, ambulantní či terénní a zahrnují služby sociální prevence, sociální péče a sociálního poradenství. Služby sociální péče jsou takové služby, které napomáhají fyzickým osobám zajistit co největší soběstačnost, jejich cílem je co nejvyšší míra zapojení těchto lidí do života společnosti a „*v případech, kdy toto vylučuje jejich stav, zajistit jim důstojné prostředí a zacházení. Každý má právo na poskytování služeb sociální péče v nejméně omezujícím prostředí.*“²⁰²

Mezi služby sociální péče, které jsou určeny i pro seniory, respektive pro osoby znevýhodněné z důvodu svého věku, patří např.: osobní asistence, pečovatelská služba, tísňová péče, průvodcovské a předčitatelské služby, odlehčovací služby, centra denních služeb, denní a týdenní stacionáře, domovy pro seniory. Vedle nich jsou v zákoně uvedené služby sociální péče pro osoby znevýhodněné pro svůj zdravotní stav, které se také týkají seniorů, protože s přibývajícím věkem se zpravidla pojí i zdravotní problémy. Příkladem takového zařízení jsou např. sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče či domovy se zvláštním režimem.

---

²⁰² § 38 ZSS

Cílem služeb sociální prevence je předcházet vzniku sociálního vyloučení, pomáhat osobám při řešení jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských vlivů. Příkladem služeb sociální prevence jsou sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením. Neznačená to však, že by senioři nemohli užívat dalších služeb sociální prevence. Bude-li se senior např. nacházet bez přístřeší, může využít služeb azylových domů či nocleháren, v případě, že bude ohrožen domácím násilím, může kontaktovat intervenční centrum, pokud má senior zdravotní postižení, může využívat služeb, které se na tyto osoby zaměřují.²⁰³

Sociální poradenství zahrnuje základní a odborné sociální poradenství. Základní sociální poradenství musí dle Zákona poskytovat, respektive zajistit jeho poskytování, všichni poskytovatelé sociálních služeb. Zatímco základní poradenství informuje o základních právech a povinnostech, o možnostech vybrat si sociální službu dle potřeb osob, či o nárocích typu sociálních dávek a pomoci v hmotné nouzi, odborné sociální poradenství *„je poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro seniory, poradnách pro osoby se zdravotním postižením, poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí.“*²⁰⁴

---

²⁰³ Zákon v § 34 jmenuje zařízení sociálních služeb. Tato mohou být využívána seniory. Buď jde o zařízení, která jsou seniorům určená, např. domovy pro seniory, nebo jsou zaměřena na jinou cílovou skupinu, do které však senioři pro nějaký důvod (např. zdravotní postižení, chybějící přístřeší, psychickou nemoc atd.) také spadají.

²⁰⁴ § 37 ods. 3. ZSS

4.1.3.2. Inspekce poskytování sociálních služeb

Sociální služby lze poskytovat jen na základě oprávnění k jejich poskytování, oprávnění vzniká rozhodnutím o registraci.²⁰⁵ Zákon ukládá poskytovatelům sociálních služeb řadu povinností, přičemž jednou z těchto povinností je vytvářet takové podmínky, „*kteřé umožní osobám, kterým poskytují sociální služby, naplnovat jejich lidská i občanská práva, a které zamezí střetům zájmů těchto osob se zájmy poskytovatele sociální služby.*“²⁰⁶

Důležitým nástrojem ochrany práv osob využívajících sociálních služeb (klientů, uživatelů), je smluvní základ poskytované služby, který ZSS upravuje § 90 a 91.

Inspekce sociálních služeb provádí kontrolu u poskytovatelů sociálních služeb. Předmětem inspekce je plnění povinností uvedených v § 88 a 89 Zákona a kvalita poskytovaných služeb. Inspekce je vždy prováděna v zařízení sociálních služeb a její činností je pověřena místně příslušná krajská pobočka Úřadu práce.²⁰⁷ Krajská pobočka Úřadu práce může poskytovateli sociálních služeb ukládat opatření, kterým má odstranit nedostatky zjištěné inspekcí.

---

²⁰⁵ Zákon stanovuje výjimky, kdy k poskytování sociální služby není nutná registrace, např. při poskytování pomoci osobě osobou blízkou či v případech, kdy je pomoc poskytovaná asistentem sociální péče. Více § 83 a 84 zákona.

²⁰⁶ § 88 písm. c) ZSS

²⁰⁷ O výsledku inspekce se pořizuje inspekční zpráva, která musí obsahovat určité náležitosti, např. označení kontrolních pracovníků, kontrolovaných osob, datum a čas. Povinností kontrolních pracovníků je seznámit kontrolované osoby s obsahem zprávy a předat jim její stejnopis. Na zprávu se vztahuje ustanovení o protokole dle zákona 552/1991 Sb., o státní kontrole, ve znění pozdějších předpisů. Zákon ukládá kontrolním pracovníkům povinnost zachovávat mlčenlivost o všech skutečnostech zjištěných v rámci kontrol. Toto ustanovení se netýká povinnosti oznamovat určité skutečnosti orgánům dle zvláštních předpisů, např. § 8 zákona 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů. Povinnosti zachovávat mlčenlivost, a to o údajích týkajících se osob, kterým jsou sociální služby poskytovány, je uvedena i v zákoně o sociálních službách a vztahuje se na zaměstnance krajů, obcí, zaměstnance poskytovatelů sociálních služeb a dobrovolníky (blíže § 100 zákona). Údaje, které ministerstvo, kraje a obce při své činnosti získají, mohou být použity pouze zobecněné, a to pro vědecké, publikační či pedagogické účely, nebo ministerstvem pro analytickou a koncepční činnost (§ 100 zákona).

„Poskytovatel sociálních služeb je povinen splnit uložená opatření ve lhůtě stanovené krajskou pobočkou Úřadu práce a podat písemnou zprávu o jejich plnění, pokud si ji krajská pobočka Úřadu práce vyžádá.“²⁰⁸

4.1.3.3. Standardy kvality sociálních služeb

Kvalita sociálních služeb se při výkonu inspekce ověřuje pomocí standardů kvality sociálních služeb (dále pouze standardy). Standardy jsou souborem kritérií *„jejichž prostřednictvím je definována úroveň kvality poskytování sociálních služeb v oblasti personálního a provozního zabezpečení sociálních služeb a v oblasti vztahů mezi poskytovatelem a osobami.“²⁰⁹*

Standardů je stanoveno patnáct a jejich výčet je uvedený ve vyhlášce 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení Zákona. Standard číslo dvě nazvaný „Ochrana práv osob“ zavazuje poskytovatele k písemnému zpracování pravidel, jež mají předcházet vzniku situací, kdy by v důsledku poskytování sociálních služeb mohlo dojít k porušení základních lidských práv a svobod osob.

Dále má mít poskytovatel sepsaná pravidla pro postup, pokud k takovému porušení dojde. Standard ještě poskytovateli ukládá, aby měl zpracovaná vnitřní pravidla, ve kterých vymezí situace, kdy by mohlo mezi poskytovatelem sociální služby a uživatelem sociální služby dojít ke střetu zájmů; a mít písemně zpracovaná pravidla pro řešení takových situací.²¹⁰

---

²⁰⁸ § 98 ods.8 ZSS

²⁰⁹ § 99 ods.1 ZSS. Standardy kvality jsou pro poskytovatele sociálních služeb povinné.

²¹⁰ Příloha č. 2 k vyhlášce 505/2006 Sb. dostupné <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505#prilohy>, ke dni 4. 4. 2013. Od září 2011 Ministerstvo práce a sociálních věcí realizuje individuální projekt s názvem Inovace systému kvality sociálních služeb. Hlavním cílem projektu je revidovat systém kvality sociálních služeb a zefektivnit systém kontroly. V současnosti jsou připravené první návrhy změn v povinnostech poskytovatelů sociálních služeb včetně návrhu nových standardů kvality sociálních služeb. Navrhované změny by měly být po konzultacích s odbornou veřejností a poskytovateli sociálních služeb v průběhu dubna 2013 dopracovány do podoby věcného záměru novely zákona o sociálních službách

Standard pátý je věnovaný individuálnímu plánování sociálních služeb. Poskytovatel služby je povinen plánovat společně s osobou průběh poskytované služby s přihlédnutím na osobní cíle a možnosti osoby.

4.1.4. Etický kodex sociálních pracovníků

Po vzoru Mezinárodního etického kodexu sociální práce vyhlášeného v Austrálii (Adelaide) v roce 2004, byl v ČR vyhlášen Společností sociálních pracovníků Etický kodex sociálních pracovníků ČR platný od 20. 5. 2006. Dle kodexu je sociální práce založená na zásadách lidské důstojnosti, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv jednotlivců a skupin tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech, jež jsou relevantní pro praxi sociálního pracovníka. Jedná se o VDLP, Chartu OSN, Ústavu ČR, LZPS, Úmluvu o právech dítěte a jiné mezinárodní deklarace a úmluvy.

Kodex stanovuje pravidla etického chování sociálního pracovníka. Nejprve ve vztahu ke klientovi „*Sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů.*“²¹¹ Následně ve vztahu k zaměstnavateli, kolegům, ve vztahu ke svému povolání a odbornosti, ke společnosti. Kodex také jmenuje etické problémy a postupy při řešení etických problémů.

Krom Etického kodexu sociálních pracovníků mohou mít poskytovatelé sociálních služeb ještě svoje vlastní etické kodexy. Je možné se setkat s Etickým kodexem Charity ČR, s etickými kodexy diakonických zařízení či s Etickým kodexem občanských poradců atd.

---

a prováděcích předpisů. Více informací lze nalézt na <http://www.mpsv.cz/cs/14613>, včetně návrhů nových standardů. Jedná se však zatím o koncept.

²¹¹ 2.1.2. Etického kodexu sociálních pracovníků, dostupné http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_sspcr.pdf, ke dni 4. 4. 2013

4.1.5. Národní program stárnutí

První Národní program²¹² přípravy na stárnutí byl Vládou ČR schválen na období let 2003 – 2007. Vláda usnesením ukládá vyjmenovaným ministerstvům program realizovat v rámci věcné působnosti jejich rezortu, podávat o jeho realizaci pravidelné zprávy místopředsedovi vlády a ministru práce a sociálních věcí. Ti pak mají program také v rámci své působnosti realizovat a jednou ročně podávat zprávu o jeho naplňování Radě vlády pro seniory a stárnutí populace. Vláda také vyzývá hejtmany, primátory a představitele místní samosprávy ke spolupráci.

Současný program nese nepatrně odlišný název, který zní: Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017 (Akční plán). V preambuli Akčního plánu se uvádí, že politiky reagující na stárnutí obyvatelstva mohou být úspěšné pouze tehdy, budou-li založeny na komplexním přístupu. Stárnutí populace s sebou nese výzvy v podobě zvýšeného nároku na sociální ochranu, systém sociálního pojištění a zdravotně-sociální péči.

Starší lidé představují zranitelnou skupinu obyvatelstva, která se musí potýkat se zhoršeným přístupem ke svým právům. Společnost má jen nedostatečné povědomí o procesu stárnutí a o specifických potřebách spojených se stárnutím. Akční plán se zabývá seniory²¹³ v několika oblastech. Předně se zabývá zajištěním a ochranou práv seniorů, přičemž ignorování, či porušování jejich práv nemusí být nutně výsledkem zlé vůle. *„Často se jedná pouze o nevědomost, stereotypy či zažitá postupy a určitá neochota učit se*

---

²¹² Vyhází se Zásady OSN pro seniory přijatou Valným shromážděním OSN 16. prosince 1991 (rezoluce 46/91). Dokument vyzývá členské státy k začlenění zásad (nezávislost, zařazení do společnosti, péče, seberealizace, důstojnost) do národních programů.

²¹³ V plánu je užito i termínu starší osoba, kterou je pro účely Akčního plánu chápána osoba starší 50 let, které dosud nevznikl nárok na starobní důchod. Pojmem senior je v Akčním plánu označována osoba, která již dosáhla důchodového věku.

novým věcem.“²¹⁴ Aby zajištění práv seniorů bylo účinné, musí senioři svá práva znát a musí umět rozpoznat špatné zacházení nejen ze strany rodiny.

Plán se dále věnuje celoživotnímu učení seniorů, jako jednomu ze způsobů osobního rozvoje seniorů a zvyšování jejich aktivního zapojení do společnosti. Další oblastí, na kterou je v plánu pamatováno, je problematika zaměstnávání starších osob a seniorů ve vazbě, pak také dobrovolnictví a spolupráce, kvalitní prostředí pro život seniorů, kde je kladený důraz na zapojení seniorů do komunitního života společnosti, aby se mohli podílet na vytváření pro ně kvalitního prostředí.

V pořadí poslední oblastí, kterou se plán zaobírá, je péče o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností. Pro zajištění kvalitní péče o seniory musí být zkvalitněny jak služby zdravotní, tak služby sociální, a musí dojít k jejich vzájemnému propojení, stejně jako k jejich snadné dostupnosti.

S ohledem na demografický vývoj, lze v budoucnu očekávat nárůst onemocnění typu Alzheimerova choroba. Pro osoby trpící touto nemocí a některou z forem demence, je třeba rozvíjet specializovanou péči o tyto osoby, „*a to s ohledem na zachování co nejvyšší kvality jejich života a co nejvyšší úrovně nezávislosti.*“²¹⁵ Do péče o seniory má být zapojena rodina. Rodinným příslušníkům pečující o seniory se má dostat maximální podpory ve formě vzdělávání, psychologického poradenství a dostatečné nabídky odlehčovacích služeb.

Akční plán stanovuje pro každou z oblastí specifické cíle a opatření, které mají napomáhat zapojení seniorů do života společnosti, předcházení negativním jevům, jimž jsou senioři vystaveni. Naplnění opatření je vždy v gesci konkrétního ministerstva za podpory a spolupráce s dalšími subjekty.

---

²¹⁴ Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017, 7, dostupné http://www.mpsv.cz/files/clanky/14540/III_vlada_Akcni_plan_staruti.pdf, ke dni 14. 4. 2013
Důsledkem předsudků je pak např. nižší ochota zaměstnat starší osobu, podceňování jejich úsudku při poskytování zdravotní či sociální péče, zneužití jejich důvěry. Tamtéž.

²¹⁵ Tamtéž, 40

Příkladem opatření je: „*Nastavení fungujícího systému dlouhodobé péče (včetně paliativní), který zajistí seniorům přístup ke kvalitním koordinovaným, komplexním a vzájemně provázaným zdravotně-sociálním službám.*“²¹⁶

4.1.6. Malé shrnutí

Česká republika disponuje právním systémem, který zohledňuje lidská práva a základní svobody. Jednotlivým zákonům je nadřazena Ústava ČR a Listina základních práv a svobod, jejíž charakter je nadústavní. Navíc je pro svoje členství v mezinárodních organizacích ČR vázána množstvím mezinárodních lidsko-právních dokumentů. Na plnění závazků, ke kterým se ČR zavázala, dohlíží různé komise, výbory, soudy (viz 2. kapitola). V ČR existují vládní i nevládní instituce, které se zabývají dodržováním lidských práv a základních svobod.

Zákon o sociálních službách platný od 1. ledna 2007 změnil pojetí sociálních služeb. Do té doby klasické sociální služby se příliš nezabývaly právy uživatelů. Typickým modelem byl tzv. lékařský model služeb, který zdůrazňoval roli pacienta, o jehož léčbě i dalším životě rozhoduje zdravotnický personál, či model ústavní, který stavěl uživatele do role svěřenců, o něž je třeba celoživotně pečovat a vychovávat.

ZSS zdůrazňuje při poskytování sociálních služeb dodržování lidských práv a základních svobod. Zákon tak pamatuje zejména na ty skupiny osob, které pro svoje znevýhodnění (zdravotní stav, věk, tíživou životní situaci) potřebují při uplatňování svých práv pomoc ostatních lidí.²¹⁷

---

²¹⁶ Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017, 41

²¹⁷ STANDARDY KVALITY SOCIÁLNÍCH SLUŽEB, 26 – 27

Práva seniorů v zařízení sociálních služeb jsou na vládní úrovni kontrolována v rámci prováděných inspekcí u poskytovatelů sociálních služeb. Také Rada vlády pro lidská práva a Rada vlády pro seniory a stárnutí populace se zabývají dodržováním práv seniorů. Šetření týkající se práv seniorů v zařízení sociálních služeb provádí ombudsman, na kterého je možné se obrátit se stížností. Při zásahu do ústavně zaručených lidských práv a svobod je možné se obrátit na Ústavní soud ČR.

Nevládní organizace zabývající se právy seniorů jsou např.: Český helsinský výbor,²¹⁸ Diakonie ČCE, Život 90, Rada seniorů České republiky o. s. Vedle těchto je v republice množství nestátních organizací, které služby seniorům poskytují. Vládní i nevládní organizace věnující se seniorům se shodují na následujícím:

- Seniorům má být umožněn aktivní a plnohodnotný život, zapojení do komunity a společnosti (nejde jen o volnočasové aktivity, ale i lepší uplatnění na trhu práce, celoživotní vzdělávání, hmotné zabezpečení).
- Společnost má být vzdělávána k lepšímu přístupu ke stáří a stárnutí (např. změna zobrazování seniorů v médiích).
- Zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří (s věkem rostou také specifické zdravotní problémy, které vyžadují odpovídající zdravotní služby typu rehabilitace, paliativní péče, geriatrická péče apod.).
- Podpora rodiny a péče o její starší členy.

---

²¹⁸ Organizace založená již v roce 1988 např. Václavem Havlem, Jiřím Dienstbierem, Evou Kantůrkovou a dalšími, navázala na činnost Charty 77.

- Sociální služby mají být dostupné a odpovídat potřebám seniorů, mají rozvíjet jejich samostatnost a nečinít je na službě závislými, mají vést k začlenění seniorů do společnosti.²¹⁹
- Lidská práva (v zařízení sociálních služeb jde hlavně o zachování lidské důstojnosti, dodržování práv jako osobní svoboda a svoboda pohybu, ochrana soukromí, nedotknutelnost osoby, právo na ochranu osobního a rodinného života, právo na důstojné zacházení, právo vlastnit majetek, právo na přiměřené riziko) mají být dodržována.

4.2. Praxe práv seniorů v zařízení sociálních služeb

O stavu lidských práv jsou vydávány různé zprávy a prohlášení. Některé z nich se zaměřují na práva seniorů, jako na skupinu, která je pro svůj věk a zdravotní stav (např. zhoršená mobilita, duševní onemocnění či demence, nedoslýchavost a tím zhoršená komunikace, snížená soběstačnost, snížené orientační schopnosti) znevýhodněná v uplatňování svých práv.

Zprávy se věnují seniorům jak na obecné rovině, tak seniorům, kteří jsou v některém pobytovém zařízení sociálních služeb. Jedná se buď o zařízení, která jsou určena pouze seniorům (domovy pro seniory), nebo zařízení mající jinak koncipovanou cílovou skupinu, která jsou však seniory rovněž využívána (domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy se zvláštním režimem). Krom ombudsmanových zpráv, kterým je věnovaný větší prostor, jsou v textu uváděny zprávy nejnovější, lépe řečeno ty, které jsou dostupné.

---

²¹⁹ Platí pro sociální služby obecně.

4.2.1. Ombudsmanovy zprávy

4.2.1.1. První ombudsmanovy návštěvy v zařízení pro seniory

V předchozí kapitole již bylo řečeno, že ombudsman vykonává systematické návštěvy míst, kde se nacházejí osoby omezené na svobodě. Mezi tato zařízení rovněž patří pobytová zařízení sociálních služeb, neboť závislost na poskytované péči způsobuje u příjemců služeb faktické omezení svobody.²²⁰

Cílem ombudsmanových návštěv je posílit ochranu osob omezených na svobodě před mučením, krutým, nelidským, ponižujícím zacházením nebo trestáním a jiným špatným zacházením, přičemž špatným zacházením je v obecném smyslu rozuměno jednání, které nerespektuje lidskou důstojnost.

V zařízení sociálních služeb či zdravotnických zařízení může mít špatné zacházení podobu „nerespektování práva na soukromí, práva na rodinný život, posilování závislosti na poskytované péči, nerespektování sociální autonomie a práva na spoluúčast při rozhodování o vlastním životě.“²²¹ Návštěvy jsou vykonávány především v domovech pro seniory, domovech pro osoby se zdravotním postižením, domovech se zvláštním režimem.

Ochránci je zákonem uložena povinnost vypracovat po provedení návštěvy zprávu o svých zjištěních. Součástí zprávy mohou být doporučení nebo návrhy k nápravě. Ochránce po zaslání zprávy vyzve zařízení, aby se k jeho zprávě, doporučením či návrhům ve stanovené lhůtě vyjádřilo.²²²

Ombudsmanovy návštěvy probíhají neohlášené a dle velikosti zařízení trvají jeden až tři dny. Návštěvu, opět dle velikosti zařízení, vykonává dva až

²²⁰ <http://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/zarizeni/zarizeni-socialnich-sluzeb/>, ke dni 5. 4. 2013.

²²¹ <http://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/provadeni-navstev-zarizeni/co-je-spatne-zachazeni/>, ke dni 5. 4. 2013

²²² §21a ods. 3 a 4 zákona 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů. Ochránce může vyzvat k vyjádření se k jeho zprávě, doporučením a návrhům také zřizovatele nebo příslušné úřady. V případě, že se zařízení (zřizovatel) ve stanovené lhůtě ke zprávě nevyjádří nebo se vyjádří nedostatečně, vyrozumí ochránce nadřízený úřad, případně vládu, pokud takový úřad neexistuje. Ochránce může o svých zjištěních informovat veřejnost.

pět pracovníků Kanceláře veřejného ochránce práv (Kancelář), někdy se návštěv účastní i sám ochránce. Během návštěvy mohou pracovníci Kanceláře vstupovat do všech prostor zařízení, hovořit s kýmkoliv o samotě, nahlížet do veškeré dokumentace a pořizovat z ní opisy a kopie.²²³

První návštěvy v zařízení sociálních služeb pro seniory vykonal ochránce, lépe řečeno pracovníci Kanceláře, v období prosinec 2006 až květen 2007. Během této doby navštívili 27 zařízení. Souhrnná zjištění z návštěv byla zpracována ve zprávě, kde je poukazováno na nevhodnost objektů, v nichž se zařízení nachází a které brání naplňování práva svobody pohybu (chybějící výtahy, madla), svobodu pohybu ztěžuje také nedostatek personálu, který by hůře mobilní a imobilní pacienty doprovázel mimo prostory budovy a po budově; omezování osobní svobody osob (užíváním opatření omezující pohyb, např. užitím postranic, podáváním léků pro případ neklidu, zamykání v pokoji), nemožnost vlastnit majetek (pokoje vybavené zařízením zřizovatele), nerespektování práva na soukromí (běžná existence pokojů pro více jak tři osoby, mnohdy průchozí, nemožnost si pokoj zamknout), skutečnost, že respektování individuálních potřeb osob je mnohdy redukováno na zajištění základních potřeb (jídlo, bydlení, hygiena) a s klienty nejsou uzavírány smlouvy zohledňující jejich potřeby a cíle.

Zpráva dále upozorňuje na skutečnost, že osoby, jejichž způsobilost k právním úkonům byla zákonem omezena, či jsou této způsobilosti zcela zbaveny, jsou zastupovány pracovníky zařízení, což může vést ke střetu zájmů mezi pracovníky, případně zařízením a osobou.

---

²²³ <http://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/provadeni-navstev-zarizeni/planovani-a-prubeh-navstev/>, ke dni 14. 4. 2013

Následujícího roku vykonal ombudsman ve čtyřech domovech pro seniory několik následných návštěv. Ve zprávě konstatuje, že tato zařízení brala v potaz jeho předchozí připomínky a některá z jeho doporučení zcela naplnila.²²⁴ Lze se domnívat, že se poskytovatelé za přispění ombudsmanových rad snažili změnit poskytované služby tak, aby odpovídaly požadavkům ZSS.

V roce 2009 bylo vykonáno několik návštěv u soukromých poskytovatelů sociálních služeb. V souhrnné zprávě ochránce upozorňuje na řadu nedostatků, které vyplývají z nedodržování podmínek stanovených ZSS poskytovatelům sociálních služeb. Nejzávažnějším nedostatkem v oblasti projevů vůle klientů je jejich neznalost, lépe řečeno nevědomost o svých právech, pro kterou tato nemohou uplatňovat.

„Klienti jsou tak odkázáni pouze na to, co jim nabídne personál, aniž by jim byly často dány na vědomí všechny možnosti. (Nejsou s nimi projednávány smlouvy, nemají čas se s nimi dopředu seznámit, chybí ustanovení o výši úhrad, ujednání o poskytování stravy, zpoplatněny jsou i služby, které mají být dle zákona bezplatné).“²²⁵

4.2.1.2. Aktuální ombudsmanovy zprávy

Mimo samostatných zpráv z návštěv zařízení vydává ombudsman, lépe řečeno Kancelář zprávy pro Poslaneckou sněmovnu a tiskové zprávy. Souhrnná zpráva o činnosti ochránce za rok 2012 také referuje o návštěvách zařízení pro seniory. V daném roce se ombudsman zaměřil na ta zařízení, na která opakovaně obdržel individuální stížnosti. Jednalo se o zařízení, která poskytovala služby mající charakter sociálních služeb, konkrétně mající charakter služby domova se zvláštním režimem, aniž by zařízení mělo potřebnou registraci dle ZSS.

---

²²⁴ <http://www.ochrance.cz/?id=101625>, ke dni 7. 4. 2013

²²⁵ <http://www.ochrance.cz/?id=101686>, ke dni 8. 4. 2013

Chybějící registrací tak poskytovatelé služeb jakoby nepodléhali požadavkům ZSS, totiž požadavkům na personální a technické vybavení služby, nepodléhali inspekci kvality sociálních služeb. Péče o osoby nacházející se v těchto zařízeních tak může být pro chybějící registraci a tím plnění zákonných podmínek laická, intuitivní, zahrnující omezování pohybu a izolaci, bez zajištění náležité ošetrovatelské péče včetně neodborného podávání léků atp.

Klienti těchto zařízení a jejich rodinní příslušníci si rovněž nemají fakticky kde stěžovat na nedostatky služby. Ombudsman dále uvádí, že se množí zařízení, která nabízejí povahou služby sociální, ale nejsou registrovanými sociálními službami, a které jsou poskytovány pouze na základě živnostenského oprávnění provozovatele.

Vedle neregistrovaných sociálních služeb poukazuje zpráva na špatné zacházení v domově se zvláštním režimem v Jevišovce provozovaného společnosti SENIORPROJEKT s. r. o. I zde chybí odborný personál, který by pečoval o klienty, kteří v mnoha případech trpí demencí. Špatné zacházení spatřuje ombudsman v ignorování problémů, jako jsou pády a zranění klientů, podvýživa (porušení práva na ochranu zdraví)²²⁶. Zpráva rovněž upozorňuje na chybějící soukromí osob. Jelikož zařízení na ombudsmanovu výzvu nezjednalo nápravu, byla mu zrušena registrace k poskytování sociálních služeb.²²⁷

V říjnu 2012 o výše uvedených zařízeních informoval ochránce v tiskové zprávě. Upozorňuje na existenci soukromých zařízení, která jsou formálně vydáváná za ubytovací a pohostinskou činnost, „*ve skutečnosti nelegálně za úplatu nabízející sociální a zdravotní služby, které neodpovídají*

---

²²⁶ Čl. 31 LZPS

²²⁷ Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2012, 84, 89, dostupná http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2012-web.pdf, ke dni 10. 4. 2013

*standardům. Ohroženo je zde zdraví i důstojnost seniorů.*²²⁸ Obdobné prohlášení vydal ochránce v tiskové zprávě již v červnu 2012. Zacházení s klienty v takových zařízeních může dle ombudsmana představovat i reálné riziko pro život, zdraví a důstojnost.²²⁹

V roce 2013 se ochránce rozhodl věnovat zvýšenou pozornost pobytovým zařízením pro seniory, zejména pro seniory trpící demencí. V tiskové zprávě z března 2013 ombudsman svojí volbu opírá o skutečnost stárnoucí populace a s tím stoupající požadavky na sociální služby, jejich kvantitu a kvalitu. Návštěvami v pobytových zařízeních chce zjišťovat podmínky, ve kterých senioři žijí, chce zkoumat, zda je dodržovaná důstojnost seniorů, zda je pro ně dostupná lékařská péče, zda nejsou vystaveni špatnému zacházení.

V rámci svých návštěv se chce ochránce věnovat otázce, zda a do jaké míry jsou pobytová zařízení pro seniory dostupná seniorům s demencí. Ochránce se opakovaně setkává s příběhy seniorů, kteří již nemohou žít doma, ale zároveň nemohou najít místo v žádném zařízení sociálních služeb. *„Pro ně i pro jejich blízké taková situace představuje nejen obrovský stres, ale mnohdy vede k přežívání seniorů v nemocnicích nebo doma v nedůstojných podmínkách a bez potřebné péče.*“²³⁰

Podle ochránce by měly seniory s demencí přijímat domovy pro seniory, protože domovy se zvláštním režimem, které se věnují osobám trpícím

---

²²⁸ Tisková zpráva ze dne 24. října 2012, dostupná <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2012/za-inzerovanou-peci-o-seniory-se-muze-skryvat-spatne-zachazeni/>, ke dni 10. 4. 2013

²²⁹ Tisková zpráva ze dne 22. června 2012, dostupné <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2012/pece-o-seniory-jako-podnikatelsky-zamer-bez-zaruky-kvality/>, ke dni 10. 4. 2013

²³⁰ Tisková zpráva ze dne 13. března 2013, dostupné <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2013/zaostreno-na-peci-o-seniory/>, ke dni 12. 4. 2013

chronickou duševní poruchou včetně demence, kapacitou nepostačují, neboť nejsou určeny pouze seniorům. Ochránce se rozhodl navštívit 183 zařízení zřizovaných kraji s cílem zjistit, zda jejich odmítání seniorů s demencí je systémovou chybou či se jedná pouze o ojedinělé případy. Již po několika návštěvách shledal, že odmítání některých skupin seniorů (nejen s demencí, ale seniorů, kteří měli v minulosti problém s alkoholem, či se léčili pro nějakou duševní poruchu) není náhodné. *„Jejich chování přitom není tak náročné či rizikové, aby závažně narušovalo kolektivní soužití seniorů v pobytovém zařízení.“*²³¹

Sedmdesát pět procent domovů pro seniory zřizovaných kraji na svých webových stránkách uvádí řadu překážek k přijetí seniora. Dle ombudsmana se však nejedná o zákonné důvody.²³² Zařízení, která se takovým způsobem snaží eliminovat přijímání seniorů s demencí, tím fakticky odmítnutým seniorům znemožňují prožít zbytek života v důstojných podmínkách a s potřebnou péčí. Vzhledem k tomu, že různé formy demence a Alzheimerova choroba jsou častými průvodci vyššího věku je, dle ombudsmanova názoru, třeba rozvíjet specializovanou péči o seniory.²³³

Kromě uvedených ombudsmanových zpráv je možné na jeho webových stránkách v sekci Stížnosti na úřady nalézt příklady životních situací v domovech pro seniory, např.:

„Mám právo vlastnit klíč od svého pokoje a mám právo si pokoj zamykat?“, „Vadí mi, že při vykonávání potřeby na pokoji nemám soukromí a vidí mě spolubydlíci,“ „Vadí mi, že mi s hygienou pomáhá osoba opačného pohlaví, i když v domově pracují jak muži, tak

²³¹ Tisková zpráva ze dne 13. března 2013, dostupné <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2013/zaostreno-na-peci-o-seniory/>, ke dni 12. 4. 2013

²³² Zařízení může odmítnout zájemce o službu tehdy, pokud by zdravotní stav zájemce vylučoval poskytnutí služby a chování závažným způsobem narušovalo kolektivní soužití. Odmítnout lze zájemce o službu i z kapacitních důvodů (§ 91 ods.3 ZSS).

²³³ Tisková zpráva ze dne 13. března 2013, dostupné <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2013/zaostreno-na-peci-o-seniory/>, ke dni 12. 4. 2013

ženy...,“ „Rád/a bych se dostala na čerstvý vzduch, ale sestřičky mě vyvážejí jen zřídka...,“ „Mohu sám rozhodovat o tom, kdy budu chodit spát a kdy vstávat?“²³⁴

4.2.2. Zprávy Rady vlády pro lidská práva

Od roku 1998 jsou Radou vlády pro lidská práva pravidelně vydávány zprávy o stavu lidských práv v České republice. Účelem zpráv je poskytnout vládě potřebné informace pro rozhodování o prioritách v oblasti ochrany lidských práv. Zprávy nejsou detailní, zaměřují se především na přetrvávající nedostatky v oblasti lidských práv a poukazují na pokroky v oblastech, které byly v předchozím kalendářním roce předmětem kritiky. Zprávy se ve zvláštní části věnují také osobám omezeným na svobodě, tedy rovněž zařízení sociálních služeb.

4.2.2.1. Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2010

Ochrana lidských práv v zařízení sociálních služeb je zajišťována kontrolou dodržování Standardů a dodržování Zákonem stanovených podmínek (viz 4.1.2.2. a 4.1.2.3). Z inspekci uskutečněných v roce 2010 vyplývá, že „*oblast ochrany lidských práv klientů byla jednou z nejhůře hodnocených.*“²³⁵ Zařízení v řadě případů neměla vytvořenou dokumentaci, která se vztahuje k oblasti ochrany práv klientů, v případech kdy dokumentace zpracovaná byla, zařízení podle ní nepostupovala. Inspekcemi bylo dále zjištěno, že klienti často nejsou se svými právy vůbec seznámeni, neví, jakým způsobem si stěžovat na jejich nedodržování.

---

²³⁴ <http://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/chcete-si-stezovat/zivotni-situace-problemy-a-jejich-reseni/domovy-pro-senior-y-nektere-okamziky-zivota-v-domove-pro-senior-y/>

²³⁵ Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2010, 57, dostupné http://www.vlada.cz/assets/ppov/rfp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/Zprava-LP-2010_cz.pdf, ke dni 12. 4. 2013

Častým problémem, jenž se částečně podílí na nedodržování práv seniorů v zařízení sociálních služeb, je nedostatek personálu. Nouze o personál neumožňuje zajistit klientům jejich potřeby, např. pobyt venku. Tento nedostatek zabraňuje účinnější práci s klienty se specifickými potřebami (např. s častějšími agresivními projevy) a vede tak k častějšímu používání omezovacích prostředků. Zde zpráva čerpá z ombudsmanových šetření, používá tedy shodné argumenty i navrhovaná opatření.²³⁶

Zpráva se ještě věnuje seniorům jako možným objektům diskriminace. Zpráva se zabývá seniory jednak obecně – např. zobrazování seniorů v médiích a zdůraznění rizika stereotypizace, generalizace, případně infantilizace seniorů prostřednictvím jejich nevhodným pojmenováním.²³⁷ Za druhé se věnuje seniorům s nějakým typem demence. Tyto seniory zpráva označuje za velmi rizikovou skupinu osob, která může trpět špatným zacházením ze strany pečujících. Kromě uvedených příkladů se zpráva věnuje také zaměstnávání seniorů apod.²³⁸

4.2.2.2. Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2011

Zpráva za rok 2011 je, oproti zprávě předešlé, stručnější. Práva osob v zařízení sociálních služeb jsou obsažena pouze v části zprávy nazvané „Užití omezovacích prostředků v zdravotnických zařízeních ústavní péče

---

²³⁶ Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2010, 58

²³⁷ Výbor proti diskriminaci Rady vlády pro lidská práva vydal doporučení pro média o seniorech. Doporučení je možné nalézt na <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/aktuality/vybor-proti-diskriminaci-vydal-doporuceni-pro-media-o-seniorech-73512/>

²³⁸ Tamtéž, 100. Část nazvaná Postavení a práva seniorů také uvádí kroky, které je třeba podniknout k větší ochraně seniorů – např. ministr práce a sociálních věcí má připravit návrh koncepce rozvoje technologií a služeb asistovaného života pro seniory (služby zdravotní, sociální, popř. jiný typ služeb), aby senioři nebyli vyloučeni ze společnosti pro svoje neznalosti moderních technologií. Také Rada vlády pro seniory a stárnutí populaci má vypracovat koncepci, která bude obsahovat analýzu současné situace lidí s demencí, rodinných příslušníků, dostupnosti a kvality zdravotnických a sociálních služeb pro cílovou skupinu. To proto, aby rodinným příslušníkům osob s demencí byla poskytnuta včas adekvátní podpora v péči o člověka s demencí. Tamtéž.

a v zařízeních sociálních služeb.“ Věnuje se tedy „pouze“ omezovacím prostředkům, jejichž užití je nově od 1. dubna 2012 upraveno zákonem 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování.

V souvislosti s ochranou lidských práv v zařízeních sociálních služeb zpráva poukazuje na projekt MPSV „Inovace systému kvality sociálních služeb“, jehož cílem je revidovat systém kvality sociálních služeb a zefektivnit systém kontroly.²³⁹ Podrobnější informace o stavu lidských práv v zařízení sociálních služeb zpráva neuvádí.

Zpráva se rovněž věnuje právům a postavení starších osob.²⁴⁰ Tato část se víceméně odkazuje na totéž, co zpráva z roku 2010. Opět zdůrazňuje potřebu vytvořit koncepci systematické pomoci starším osobám trpících demencí a jejich rodinných příslušníkům, dále uvádí, že MPSV ve spolupráci s Ministerstvem zdravotnictví připravovalo zákon o dlouhodobé péči a dále konstatuje, že v říjnu 2011 přijala vláda materiál MPSV „Koncepce rozvoje technologií a služeb asistovaného života pro seniory.“²⁴¹

4.2.3. Zprávy Českého helsinského výboru

Zprávy o stavu lidských práv v České republice jsou Českým helsinským výborem vydávány od roku 1994 a snaží se zachytit, co významného se stalo na poli lidských práv v každém konkrétním kalendářním roce. Zprávy jsou vydávány červnu za předchozí rok, z toho důvodu jsou zde předkládány zprávy za rok 2010 a 2011 jako poslední dostupné.

---

²³⁹ Viz také poznámka 205.

²⁴⁰ Ve zprávě je užito pojmu senior i starší osoba, aniž by byly blíže vymezeny. Ze zprávy lze usuzovat, že jsou pojmy užity jako synonyma.

²⁴¹ Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2011, 35 – 36, 55 – 56, dostupné <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/Zprava-o-stavu-lidskych-prav-za-rok-2011.pdf>, ke dni 13. 4. 2013. Dokument Koncepce rozvoje technologií a služeb asistovaného života pro seniory je dostupný, např. <http://www.apsscr.cz/intranet/dokumenty/read.php?70,475,475>

4.2.3.1. Zpráva za rok 2010

Tato zpráva čerpá z podkladů, na kterých spolupracovala řada autorů z nevládních organizací i z jiných prostředí. V části věnované právům seniorů, respektive právům seniorů v zařízení sociálních služeb, tak vychází z ombudsmanových šetření a konstatuje jeho závěry – nedostatečnou či zcela chybějící ochranu soukromí a intimity, nedostatečný přístup seniorů k informacím, případy nerespektování osobnosti seniorů ze strany personálu.²⁴²

4.2.3.2. Zpráva za rok 2011

Shodně se zprávou za rok 2010 se v oblasti práv seniorů tato zpráva zabývá postavením seniorů ve společnosti. Poukazuje na celkově zhoršenou situaci mnoha seniorů, a to pro jejich nedostatečné prostředky k pokrytí základních životních potřeb, pro častou nezaměstnanost lidí nad padesát let a takřka nemožnost získat jiné zaměstnání, také na nedostatečnou kapacitu pobytových sociálních služeb pro seniory. Seniorům, kteří nemají dostatečné příjmy, hrozí (i díky deregulaci nájemného) bezdomovectví.

Zpráva se zabývá také ochranou spotřebitelů – seniorů a konstatuje nárůst zadluženosti u této skupiny. Práva seniorů v pobytových zařízeních sociálních služeb zmiňuje zpráva v souvislosti s možným týráním seniorů. Jako příklad uvádí týrání seniorů personálem stacionáře Naděje 2000 Chomutov.

---

²⁴² Zpráva o stavu lidských práv v České republice za rok 2010, Český helsinský výbor, 3, 44 - 46, dostupné <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2011062002>, ke dni 13. 4. 2013. Zpráva konstatuje, že ani společenská atmosféra není k seniorům vstřícná. O seniorech se často hovoří jako o skupině, která pouze užívá výhod zdravotnictví a sociální péče. Zpráva poukazuje na negativní zobrazování seniorů v médiích, konkrétně v souvislosti s volební kampaní vyzývající k podpoře pravicových stran. (Videoklip „přemluv dědka, přemluv bábu“). V reakci na mediální útoky zahájily dvě neziskové organizace (Diakonie Praha a společnost Elpida) mediální kampaň směřující k posílení mezigenerační solidarity. Tamtéž, 45

„V zařízení senioři žili v nedůstojných podmínkách, s nedostatkem jídla, minimální lékařskou péčí, do nemocnice se dostávali dehydratovaní, s proleženinami i se zraněními.“²⁴³

4.2.4. Další zprávy a doporučení týkající se práv seniorů

Při příležitosti Evropského roku aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity v roce 2012 se konala ve Strakově akademii diskuze o právech starších osob. O obsahu diskuze se zmiňuje tisková zpráva zmocněnkyně pro lidská práva. Zmocněnkyně upozornila na negativní vnímání seniorů, které má dle průzkumu více jak polovina české populace.

„Z příspěvků i následných vyjádření publika vyplynulo, že existuje celá řada oblastí, ve kterých je třeba posílit ochranu práv starších osob.“²⁴⁴ Velká část diskuze byla věnována otázce paliativní péče, např. její nedostatečné dostupnosti a financování. Upozorněno bylo také na nedostatečnou provázanost mezi sociálními a zdravotními službami a na nedostatek personálu. V diskuzi zazněly příklady porušování práv seniorů v pobytových zařízeních sociálních služeb. Jedná se zejména o omezování osobní svobody a pohybu, nedostatek soukromí, případně je možné se setkat s nedostatkem ve smlouvách o poskytnutí sociálních služeb.²⁴⁵

---

²⁴³ Zpráva o stavu lidských práv za rok 2011, Český helsinský výbor, 56 – 58, dostupné <http://www.helcom.cz/dokumenty/zlp-cr.pdf>, ke dni 13. 4. 2013

²⁴⁴ Tisková zpráva zmocněnkyně pro lidská práva Moniky Šimůnkové k akci Je naše země připravena na stáří? Diskuze o právech starších osob, ze dne 21. listopadu 2012, dostupné <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/tiskova-zprava-zmocnenkyne-pro-lidska-prava-moniky-simunkove-k-akci-je-nase-zeme-pripravena-na-stari--diskuze-o-pravech-starsich-osob-101128/>, ke dni 13. 4. 2013

²⁴⁵ Tamtéž. Vláda také vydává Národní zprávy o stavu lidských práv v ČR, které jsou určeny Radě OSN pro lidská práva, která již dvakrát (2008 a 2012) vykonala v ČR Univerzální periodický přezkum lidských práv. Národní zpráva popisuje aktuální úroveň ochrany a zajištění lidských práv v ČR. Národní zpráva je jedním z dokumentů pro provedení přezkumu lidských práv v ČR. Žádné doporučení z obou přezkumů se však netýká práv seniorů v zařízení sociálních služeb, dostupné <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/tiskova-zprava-vlada-schvalila-narodni-zpravu-pro-univerzalni-periodicky-prezkum-97791/>, ke dni 18. 4. 2013.

Závěr

Na začátku této práce byl záměr zjistit momenty, v nichž dochází k porušování práv seniorů v zařízení sociálních služeb, pakliže je možné takové momenty nalézt. Nejprve jsem shromáždila dostupnou literaturu potřebnou k popisu lidských práv, jejich vymezení a k popsání stručné historie jejich formulace. Literatura o lidských právech, stejně jako o historii je poměrně obsáhlá. Z použité literatury mě nejvíce oslovilo dílo Boženy Komárkové.

Informace o formulaci lidských práv v naší zemi je také možné čerpat z literatury, stejně jako lze snadno získat informace o porušování lidských práv v době komunistického režimu. Jedná se ale o literaturu pojednávající o lidských právech obecně, nikoliv takovou, jež by se vztahovala k právům seniorů, navíc umístěným v nějakém zařízení. Takovou literaturu se mi nelézt nepodařilo.

Obdobný nedostatek literatury je k problematice práv seniorů v zařízení sociálních služeb. V podstatě nejpodrobnější zprávy o právech seniorů v těchto zařízeních podává ombudsman. Velikým plusem ombudsmanových zpráv je,

---

Obdobné zprávy vláda vydává Výboru OSN proti mučení. Také zde Výbor předkládá doporučení. Stanoviska Výboru OSN k posledním zprávám ČR se týkají např. nedobrovolného umístění osob s mentálním a psychosociálním postižením do sociálních, zdravotnických a psychiatrických ústavů, a nedostatečného mapování takových umístění vč. jejich prošetření. Ačkoliv to není ve zprávě jmenovitě uvedeno, takto umístěvané osoby mohou být i senioři. Více na <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/Tx.pdf>, ke dni 18. 4. 2013.

ČR také poskytuje zprávy Evropskému výboru pro prevenci mučení a nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání (CPT). CPT organizuje návštěvy zařízení, kde se nachází osoby omezené na svobodě. Vedle věznic, psychiatrických léčeben se jedná také o ústavy sociální péče. Po vykonané návštěvě zasílá CPT dotyčnému státu, kde byly návštěvy vykonány, podrobnou zprávu, která obsahuje doporučení. Návštěva CPT v ČR byla uskutečněna v roce 2010. Doporučení se týkala přístupu k lékařské dokumentaci a ukončení chirurgických kastrací pachatelů sexuálních trestných činů. Více na <http://www.cpt.coe.int/documents/cze/2010-22-inf-eng.pdf>, ke dni 18. 4. 2013.

že vychází z reálných kontrol v konkrétních zařízeních. Ani ochránce však neprovádí kontroly ve všech zařízeních sociálních služeb, pouze ve vybraných, pobytových zařízeních. Zařízení, která ombudsman kontroluje, jsou domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem a domovy pro osoby se zdravotním postižením.

Ostatní instituce zabývající se lidskými právy víceméně z ombudsmanových zpráv vychází. Je s podivem, že podobné zprávy o výsledcích inspekci kvality poskytování sociálních služeb nezveřejňuje Ministerstvo práce a sociálních věcí, případně krajské pobočky Úřadů práce, které jsou jejich prováděním pověřeny.

Zákon stanovuje, že ti, kteří inspekce vykonávají, jsou vázání mlčenlivostí, zároveň ale uvádí, že MPSV může obecná zjištění použít pro publikační, vědeckou, analytickou či koncepční činnost. Takové výstupy z inspekci jsem však nenalezla. Nalezla jsem pouze údaje o individuálním projektu MPSV Inovace systému kvality sociálních služeb (viz poznámka 209).

Nepochybné je, že k porušování práv seniorů dochází, a to nejen, pokud pobývají v zařízení sociálních služeb. Z informací, které jsem k tématu dohledala, je patrné, že práva seniorů, respektive jejich porušování je problematika přesahující zdi pobytových zařízení. Problematika, která by si zasloužila podrobnější analýzu a nebyla omezena stanoveným rozsahem práce.

Snad alespoň tato malá sonda do teorie a praxe lidských práv v naší zemi a do teorie a praxe práv seniorů v zařízení sociálních služeb, lépe řečeno v pobytových zařízeních sociálních služeb (s ohledem na skutečnost, že pouze z těchto míst existují zprávy o ne/dodržování práv seniorů) poslouží jako inspirace k zamyšlení nad důležitostí lidských práv.

Na samotný závěr si dovoluji uvést dva citáty, které, dle mého názoru, podtrhují důležitost lidských práv.

„Myslím, že má-li člověk pochopit mocnou sílu skrytou v myšlence lidských práv, musí sám na sobě zažít, co to je, když jsou mu tato práva upírána. A snad ještě hlouběji si uvědomí, oč jde, děje-li se mu bezprávi v jeho vlastní zemi, od lidí stejného jazyka a téhož dějinného osudu, je-li ponižován tam, kde se narodil, kde žili po staletí jeho předkové a kde, jak si nesměle myslí, by snad měl být, jestli vůbec někde, jeho domov.“²⁴⁶

„Lidsko-právní dimenze se promítá prakticky do všech oblastí lidského bytí, ať už si to uvědomujeme či nikoliv. Lidská práva nejsou něčím mimo náš každodenní život nebo něčím, čím bychom se měli zabývat, až vyřešíme například hospodářské potíže, až překonáme krizi. Právě naopak, lidská práva by měla být v našem uvažování přítomna v každém okamžiku, respekt k nim by měl prostupovat celou společností, každou legislativní činností, každým úředním aktem. A v tomto situace dobrá skutečně není.“²⁴⁷

---

²⁴⁶ SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, 131

²⁴⁷ ZPRÁVA ČHV O STAVU LIDSKÝCH PRÁV ZA ROK 2011, 4 – 5

Seznam literatury

BENEŠOVÁ, H.: *Smrt, která volala po životě*, In: Reflex 8/2013, 29 – 33

BIBLE, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost 2008, ISBN 78-80-85810-74-5

HANUŠ, J. (ed): *Křesťanství a lidská práva*, Praha: Vyšehrad 2002, ISBN 80-7021-537-2

HAVEL, V.: *Moc bezmocných*, Hrádeček 1978

HEJL, V.: *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha: Univerzum 1990, ISBN 80 85207-01-X

HRUBEC, M. A kol.: *Martin Luther King proti nespravedlnosti*, Praha: Filosofia 2010, ISBN 978-80-7007-334-6

CHARTA 77: *Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci, 1977 – 1989*, Sborník z konference k 30. výročí Charty 77, Praha, 21. – 23. března 2007, ISBN 978-80-7285-090-7

Deklarace nezávislosti Spojených států amerických a ústava Spojených států amerických s komentáři Miloše Krejčího, Praha: Otakar II. 2000, ISBN 80-86355-24-1

KOMÁRKOVÁ, B.: *Human Rights and the Rise of the Secular Age*, Heršpice: Eman 2003, ISBN 80-86211-33-9

KOMÁRKOVÁ, B.: *Původ a význam lidských práv*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1990, ISBN 80-04-25384-9

KOMÁRKOVÁ, B.: *Sekularizovaný svět a evangelium*, Brno: DOPLNĚK 1992, ISBN 80-901102-9-0

KOMPAS, *Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům*, Praha: Argo 2006

KOMPENDIUM SOCIÁLNÍ NAUKY CÍRKVE, Kostelní Vydří:
Karmelitánské nakladatelství 2008, ISBN 978-80-7195-014-1

KOZÁK, J. B.: *T. G. Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918*,
Praha: Melantrich 1968

KUNC, J. (ed): *Demokracie a ústavnost*, Praha: Karolinum 1999,
ISBN 80-7184-868-9

KÜNG, H., KUSCHEL, K. J.: *Prohlášení ke světovému étosu, Deklarace
Parlamentu světových náboženství*, Brno: CDK 1997, ISBN 80-85959-31-3

KRONIKA ČESKÝCH ZEMÍ 1900 – 1938, Praha: Fortuna Libri – Edice
deníku Lidové noviny 2008

KRONIKA ČESKÝCH ZEMÍ 1939 – 1967, Praha: Fortuna Libri – Edice
deníku Lidové noviny 2008

KRONIKA ČESKÝCH ZEMÍ 1968 – 2008, Praha: Fortuna Libri – Edice
deníku Lidové noviny 2008

LOKOSILOVÁ, J. (ed): *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*, Praha: Knižnice klubu
Vltava – Nakladatelství Lidové noviny 2002, ISBN 80-7106-620-6

MARITAIN, J.: *Člověk a stát*, Praha: Triáda 2007, ISBN 978-80-86138-86-2

MATOUŠEK, O. a kol.: *Základy sociální práce*, 2. Vyd., Praha: Portál 2007,
ISBN 978-80-7367-331-4

MILFAIT, R. (ed): *Teologická etika v kontextu sociální a pastorační práce*,
Praha: Zdeněk Susa 2012, ISBN 978-80-86057-78-1

MÜLLER, K., jr.: *Češi a občanská společnost; Pojem, problémy, východiska*,
Praha: Triton 2003, ISBN 80-7254-387-3

SOUSEDÍK, S.: *Svoboda a lidská práva*, Praha: Vyšehrad 2010, ISBN 978-7429-036-7

ŠABATOVÁ, A.: *Ombudsman a lidská práva*, Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2008, ISBN 978-80-7239-229-2

Význam a původ t. zv. Základních práv v moderních ústavách in: NAŠE DOBA – REVUE PRO VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ, roč. IV., 1897, 501 – 505, 611 – 616, 716 – 725, 819 – 825

WERNISCH, M.: *Politické myšlení evropské reformace*, Praha: Vyšehrad 2011, ISBN 978-80-7429-039-8

WITTE, J.: *The Reformation of Rights, Law, Religion, and Human rights in Early Modern Calvinism*, Cambridge: Cambridge University Press 2007, ISBN 978-0-521-81842-1

Zákony, lidsko-právní dokumenty, církevní dokumenty, sborníky a různá prohlášení:

AKČNÍ POGRAM KSČ,
dostupné http://www.totalita.cz/vysvetlivky/akcni_prg68.php, ke dni 27. 2. 2013

DIGNITAS PERSONAE, Dokument Kongregace pro nauku víry, dostupné <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=10529>, ke dni 13. 2. 2013

DEKLARACE PRÁV ČLOVĚKA A OBČANA
<http://icv.vlada.cz/assets/udalosti/Deklarace-prav-lidskych-a-obcanskyh.pdf>, ke dni 6. 3. 2013

DVA TISÍCE SLOV, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem, http://www.svedomi.cz/dokdoby/19680627_dvatisiceslov.htm, ke dni 26. 2. 2013

GAUDIUM ET SPES, Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě,
http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat_ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html, ke dni 11. 2. 2013

CHARTA ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ
<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>, ke dni 10. 3. 2013

CHARTA PRÁV A SVOBOD STARŠÍCH OBČANŮ,
www.cggs.cz/dokumenty/duvodova_zprava.doc, ke dni 12. 3. 2013

LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV EU,
<http://eur-lex.europa.eu/cs/treaties/dat/32007X1214/hm/C2007303CS.01000101.htm>
ke dni 12. 3. 2013

LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD (Zákon 2/1993 Sb.)
<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/listina-zakladnich-prav-a-svobod/hlava1.aspx>, ke dni 9. 2. 2013

MIRARI VOS
http://vendee.cz/texty/mirari_vos.html, ke dni 8. 3. 2013

NÁRODNÍ PROGRAM PŘÍPRAVY STÁRNUTÍ PRO OBDOBÍ LET 2008 – 2012,
http://www.mpsv.cz/files/clanky/5045/starnuti_cz_web.pdf, ke dni 4. 4. 2013

PACEM IN TERRIS,
http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/PacemInTerris.htm, ke dni 13. 2. 2013

PROHLÁŠENÍ CHARTY 77 Z 1. LEDNA 1977
<http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/2>, ke dni 27. 2. 2013

Regionální rozvojová agentura Plzeňského kraje, o. p. s.: *Srovnávací analýza sociálních služeb pro seniory v krajích ČR*, Plzeň: únor 2013

STADARDY KVALITY SOCIÁLNÍCH SLUŽEB, VÝKLADOVÝ
SBORNÍK PRO POSKYTOVATELE, 1. vyd. Praha: MPSV, 2008

ÚSTAVA ČESKÉ REPUBLIKY (zákon 1/1993)

<http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>, ke dni 25. 3. 2013

ÚSTAVNÍ LISTINA ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY, ze dne 29. února
1920, http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, ke dni 26. 2. 2013

ÚSTAVA ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY ze dne 9. května 1948, vydalo
Státní pedagogické nakladatelství v Praze v roce 1956

ÚSTAVA ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY,

(zákon 100/1960 Sb.) spcp.prf.cuni.cz/lex/100-60.doc, ke dni 26. 2. 2013

VŠEOBECNÁ DEKLARACE LIDSKÝCH PRÁV,

[http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace
lidskychprav.pdf](http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace
lidskychprav.pdf), ke dni 9. 2. 2013

ZA NOVÉ TVŮRČÍ ČINY VE JMÉNU SOCIALISMU A MÍRU ZE DNE
28. 1. 1977 <http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/4>, ke dni 27. 2.
2013

VYHLÁŠKA 505/2006 Sb. [http://www.uplnezneni.cz/vyhlaska/505-2006
sb-kterou-se-provadeji-nektera-ustanoveni-zakona-o-socialnich-sluzbach/](http://www.uplnezneni.cz/vyhlaska/505-2006
sb-kterou-se-provadeji-nektera-ustanoveni-zakona-o-socialnich-sluzbach/), ke
dni 3. 4. 2013

ZÁKON 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších
předpisů <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>, ke dni 3. 4. 2013

ZÁKON 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv ve znění pozdějších
předpisů <http://www.ochrance.cz/zakon-o-verejnem-ochranci-prav/>, ke dni 26.
3. 2013

ZÁKON 552/1991 Sb., o státní kontrole, ve znění pozdějších předpisů
<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-552>, ke dni 3. 4. 2013

ZÁKON 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, dostupné <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-372>, ke dni 3. 4. 2013

Internetové zdroje:

www.cggs.cz

<http://www.cpt.coe.int/czech.htm>

http://europa.eu/index_cs.htm

www.moderni-dejiny.cz

www.mpsv.cz

www.ochrance.cz

www.charta2007.cz

www.vlada.cz

www.rscr.cz

www.zivot90.cz

www.amnesty.cz

www.llp.cz

www.poradna-prava.cz

www.mzv.cz

www.czso.cz